

פרק עשירי

הפילוג

במאי 1951, תשעה חודשים לאחר מועצת הקיבוץ בפתח-תקווה, החליטה מועצת הקיבוץ בנען להוציא את חברי מפא"י באשדות יעקב ובגבעת השלושה מן הקיבוץ המאוחד. צירי מפא"י במועצה פרשו להתייעצות נפרדת בבתי ברל הסמוכים. **הפילוג הפך עובדה.**

בחודשים שקדמו למועצת נען נעשו בקיבוץ שתי יוזמות פשרה. באוקטובר 1950 ביקשו חברי גבת לשכנע את שני הפלגים באשדות יעקב לחדש את ההידברות ביניהם. בינואר 1951 יזמו חברי מפא"י "פגישת פסגה" של מנהיגי שני המחנות בקיבוץ. שתי יוזמות פיוס אלה הסתיימו בכשלון. היה חורף חם בארץ ובקיבוץ. הבצורת החמורה, שבאה לאחר עונת השלג החד-פעמית של חורף דאשתקד, היתה רקע תואם ועגום לנעילת שער בקיבוץ המאוחד.

בזירה הים תיכונית השתרר אי שקט מאיים בין סוריה לישראל סביב שאלת הריבונות של השטחים המפורזים ועבודות הפיתוח של ישראל במקורות הירדן. החשש מסיבוב שני של מלחמת ישראל-ערב היה שלוב במשבר מתמשך של צה"ל "החדש", שנבע בעיקרו מן המהפכה הדמוגרפית שהביאה עימה העלייה ההמונית. תוך שנתיים למן קום המדינה הוכפלה אוכלוסיית ישראל ומאות אלפי עולים שינו מהותית את פני החברה הישראלית. קליטת העלייה, בקצב כה מואץ, העמידה את קופת המדינה הריקה בפני לחצים כבדים ביותר למימון קורת גג לנקלטים ולהעסקתם, שעה שהממשלה נאבקה במשק אינפלציוני על ידי הקפאת מחירים והקפאת שכר. הממשלה, שנשענה על קואליציה של מפא"י עם המחנה הדתי-לאומי ועם המפלגה הפרוגרסיבית, הידקה קשריה עם מעצמות המערב לקבלת סיוע כלכלי וצבאי והותקפה בחריפות על ידי האופוזיציה משמאל ומימין. על רקע זה הגיע העימות בין מפא"י למפ"ם לקיטוב ללא תקדים. במפ"ם עצמה התעצם המאבק בין חטיבת "לאחדות העבודה" לבין חזית הליכוד המשמאלה, כשזו האחרונה צוברת כוח וסוחפת את המפלגה כולה לאוריינטציה מובהקת על ברית המועצות והקואומינפורם.

עם כניסתה של שנת 1951 כבר היו הנהגות שני הפלגים בקיבוץ מודרכות על ידי שיקולים שנגעו לעיתויו "הנכון" של הפילוג, ולגלגול האחריות לפילוג על כתפי הפלג היריב. עיקר הלחץ רבץ על הנהגת הרוב. זו ניצבה אותה עת במערכה בשתי חזיתות ובשתייהן היתה מצויה בנסיגה. במפ"ם איבדה "לאחדות העבודה" כל סיכוי ריאלי לערער על הרוב השמאלני ואילו בקיבוץ הלך וגבר לחצם של "אנשי המפלגה" לנקוט פוליטיזציה גלויה כדי לגייס את משאבי התנועה למערכה בתוך המפלגה. לצידם של אלה התייצבה האקטיבה הצעירה יוצאת הפלמ"ח ובוגרת הסמינרים הרעיוניים. אלה תבעו קיבוץ של מפ"ם והוסיפו משקל נכבד למחנה דוחקי הקץ.

עם כשלון ההידברות של הותיקים מורי דרכו של הקיבוץ, נואשו גם המתונים שבין פעילי שני הפלגים מסיכויי הפשרה. אלה גם אלה עשו עתה מאמץ אחרון לכבוש לבבות בין חברי הקיבוץ הלא מוגדרים ולמסד את הכלים הנדרשים לעת חלוקה. בסוף ינואר 1951 החליט הרוב במזכירות הקיבוץ להוציא לפועל את החלטות מועצת פתח תקווה. ימים ספורים אחר כך הודיעו פעילי מפא"י בקיבוץ על נכונותם להסיק את המסקנה המתחייבת. לא עברו ימים רבים ומזכירות הקיבוץ קראה את מועצת הקיבוץ לאשר את הוצאת חברי מפא"י באשדות-יעקב ובגבעת-השלושה מן הקיבוץ.

א. למחרת מועצת הקיבוץ בפתח תקווה: מבוטאים

למחרת מועצת הקיבוץ בפתח תקווה, בראשית ספטמבר 1950, הציגו פעילי מפא"י במזכירות הקיבוץ את תביעותיהם להסדר חדש של עבודת המוסדות המרכזיים: חלוקת קבוצות הנוער העולה הלא מוגדר בין המפלגות, הפסקת הנוהג לפיו מודרכת כל קבוצה כזו על ידי שני מדריכים תוך פאריטט פוליטי, שלילת סמכותו של משק מסוים לקבוע מדריכים לחברות הנוער בניגוד לנאמר לעיל, ומתן סמכות מלאה לחברי מפא"י בועדות הנוער והעלייה לפסוק מי יהיו המשקים הקולטים את חלקה של מפא"י בקליטת חברות הנוער וקבוצות העולים. עוד תבעה מפא"י כי ההתיישבות החדשה תכוון לכך שיוקמו משקים חד-מפלגתיים¹.

פעילי מפא"י טענו כי רק הסדר כולל מעין זה יאפשר המשך תפקוד מוסדות הקיבוץ ומיתון המריבה בתוך המשקים. הם הבטיחו כי אם אמנם יסכים הרוב להסדר החדש יחזרו חברי מפא"י מכוונתם להחרים את הסמינריונים של הקיבוץ ויחדשו את השתתפותם בפעילות ועדות מזכירות הקיבוץ.

במרבית מישורי הפעולה כבר פעלה מפא"י בקיבוץ כארגון לעצמו ומקרה ניר אליהו (הקמת קיבוץ חדש ללא התייעצות ושיתוף עם הרוב במזכירות הקיבוץ) לימד כי גם בתחום ההתיישבותי החלה היא בפעולה נפרדת. הפנייה להסכים להסדר הפדרטיבי נועדה אפוא לתת תוקף לגאלי לעובדות הנקבעות בשטח. כך ציפתה סיעת מפא"י להפקיע מידי הרוב את סמכותו לנהל את ענייניו בשם הקיבוץ ולהסיר מעליה את התווית המפלגתית של מי שמחבלת בשלמות התנועה. בהנחה כי אין עוד להחזיר את גלגל הסיעתיות אחורה, הנחה שאמנם נתמכה על ידי המציאות במוסדות ובמשקים, תבעה סיעת מפא"י לתת לגיטימציה מלאה למבנה הפדרטיבי על פי מפתח מפלגתי ולצמצם את שטח החיכוך בין שני פלגי הקיבוץ על ידי חתירה למשקים חד-מפלגתיים. פועל יוצר מהסדר כזה היה

¹ פגישת ישראל גלר עם דובדבני ובנטו חונה (בית השיטה), 3.9.1950, יומן גלר, אק"מ, 1 ב' 37/8.

שליטת "הויכוח החופשי" שבו דבק הרוב וממילא גם הפקעת סמכות הרוב לחלק את קבוצות העולים הלא מוגדרות, רובן המכריע של קבוצות העולים, על פי שיקוליו שלו.

פעילי הרוב במזכירות הקיבוץ דחו מכל וכל את תנאי מפא"י לשיתוף פעולה. נוכח סירובם ההחלטי של חברי מפא"י באשדות-יעקב למלא אחר החלטות מועצת הקיבוץ מצד אחד וכיוון שביקשו להימנע מעימות מכריע בשאלת אשדות יעקב מצד שני העדיפו גלר וחבריו למקד את הויכוח בשאלת העבודה המשותפת במזכירות הקיבוץ. כנגד ההסדר החדש נוסח סיעת מפא"י פנו הם להרחיב את תחומי הפעולה המרכזית באותם מישורים שבהם היתה עדיפותם ברורה ומובהקת. לא היה זה לכן פרי המקרה כי לאחר מועצת פתח תקווה הורחבה מאד הפעילות הסמינריונית (שכבר "הפיקה" מאז ועידת גבעת ברנר כ-400 בוגרים) וננקטה יוזמה להקים מסגרת ארצית של בוגרי הדור השני בקיבוץ. שעה שמפא"י קראה את חבריה ובניה הבוגרים לשח"ל ("שירות חלוצי לאומי", "החטיבה" המגוייסת של מפא"י לפעולה במושבי העולים ובמעברות) כונסו נציגי הבנים הבוגרים מ-18 משקים ותיקים לכנס יסוד בעין חרוד. המזכירות נתנה ברכתה ליוזמת בוגרי המחזור הראשון של הסמינר הרעיוני באפעל. אף המיעוט העדיף להצטרף להתארגנות הזאת כדי לא להפקיר את הזירה לגמרי בידי יריביו וכדי לא לעמוד נבוך מול בניו שלו. הכנס בעין חרוד שמע את זאב שפר, משה טבנקין וישראל גלר קוראים לדור השני ליטול אחריות על חיי החברה במשקים ועל הדרכת חברות הילדים, ובחר במזכירות ששיקפה את יחסי הכוחות בחברה הבוגרת.² אולם כאשר גוייס פעיל חבר מפ"ם לריכוז הפעולה במסגרת החדשה לא גילתה מפא"י התלהבות יתרה לתרום את חלקה במה שנראה לה כמכשיר נוסף לביסוס השפעת מפ"ם בקרב צעירי הקיבוץ. כאשר נידונה בקשת המזכירות הצעירה (יוחנן זריז שגייס לפעולה מלאה, יוסף טבנקין וישראל שפר) לתקצב את מחנה כיתות י"א-י"ב היתנו חברי מפא"י במזכירות את הסכמתם בהכללת הגיוס לשח"ל במסגרת מכסת הגיוס שבה חוייב כל משק בקיבוץ. חברי מפ"ם במזכירות סירבו להכיר בגיוס לשח"ל אלא כגיוס מפלגתי שיתבצע אמנם על ידי ועדת הגיוס של הקיבוץ אך ינוכה ממכסת הגיוס שהותרה לכל מפלגה, קרי אחוז אחד בכלל עשרה אחוזי הגיוס בהם חייב כל משק.³

רתיעתם של חברי מפא"י מיוזמת ההתארגנות של הבנים הבוגרים גברה דווקא נוכח שיתוף פעולה שגילו בניהם שלהם בראשית בניית המסגרת החדשה. נטיית הבנים, חלקם הגדול משוחררי הפלמ"ח, לאמץ את הרדיקליזם של מפ"ם והחשש ל"אבד" את הבנים היה מקור לחרדה עבורם,

² 29.7.1950, אק"מ, ועדת הנוער, 1/8/2. חברי המזכירות שנבחרו בכנס עין חרוד היו: יוסף טבנקין, יוחנן זריז (ג"ש), גינה שמרגד (תל יוסף) – שהזדהו עם מפ"ם, וישראל שפר (בנו של שפר האב) ושלמה רוט (אפיקים) – שהזדהו עם מפא"י.

³ פגישת גלר עם זריז ויוסף טבנקין, 3.9.1950, אק"מ, יומן גלר, 1 ב' 37/8, וכן ישיבת מזה"ק, 21.8.1950, אק"מ, 1 ב' 38/8.

נושא שחזר ועלה בפגישות חברי מפא"י. די היה בהתייצבותם של יוחנן זריז ויוספליה טבנקין לרכז את פעילות ארגון הבנים כדי שחברי מפא"י יתנגדו להמשך פעילותו. הדרך להשבית את פעילות המסגרת הצעירה היתה בהתמתה כהתארגנות של מפלגה אחת, מפ"ם, ובעידוד הבנים חברי מפא"י להימנע מהשתתפות בהתכנסויותיה. ואמנם לא עברו חודשים ספורים והיא חדלה להתקיים.

הפגיעים ביותר למכותיה של היריבות הסיעית היו משקים צעירים וקטנים שטרם היכו שורשים של ממש על אדמתם. מטבע הדברים היתה חסינותם החברתית לעמוד בפני משבר פנימי רופפת הרבה מכושר הספיגה של משקים ותיקים ומבוססים, אפילו היו אלה האחרונים מחוככים ומסוכסכים יותר בתוך עצמם ובמשך שנים ארוכות יותר.

ימים ספורים לאחר מועצת הקיבוץ בפתח תקווה הודיעו חברי מפ"ם במעגן על החלטתם לעבור כקבוצה לכברי. "סעיף עזוב" הכתיר גלר את הבירור עם נציגי שני הפלגים במעגן במזכירות הקיבוץ ודומה כי מעבר לכל חשבון מפלגתי ביטא מזכיר הקיבוץ את הרגשתם של כל חברי המזכירות נוכח השבר במעגן⁴. בפילוג במעגן כבר ניכרה תגובת החברים במשקים על המבוי הסתום אליו נקלע הקיבוץ במועצת פתח תקווה.

ב. הפילוג במעגן

מעגן השתייכה אל משקי נצ"ח בקיבוץ, אולם כבר בקרב הגרעין המייסד שהגיע מטרנסילבניה – הונגריה נמצאו חברים שנטו למפלגת לאחדות העבודה ואחר כך מפ"ם. ב-1944 עלה הגרעין לנקודת הקבע בחוף כנרת לאחר תקופת הכשרה בכפר סאלד, באפיקים ובחצר כנרת. על אף קיומו של מיעוט מפ"מי בקבוצה אפיינו אותה יחסים חברתיים הרמוניים וחמים. התלקחות ראשונה של מתיחות סיעתית פוליטית אירעה סמוך לעליה לנקודת הקבע סביב קליטת חברת נוער שהוגדרה למפ"ם. נראה כי הפוליטיזציה של המערכת החברתית היתה קשורה בשני גורמים עיקריים, לבד מתרומת האווירה העכורה שהשתלטה על המשקים בראשית 1950. באותה עת חזרו לקבוצה מספר מחבריה אשר שימשו שליחי נצ"ח. אלה היוו גורם מתסיס ומעודכן ב"כללי המשחק" הפוליטי. גורם נוסף היתה הסמיכות הגיאוגרפית של מעגן למרכזה של נצ"ח באפיקים ולמשק המריבה הסוערת ביותר, אשדות-יעקב. למתרחש במשק זה היתה השפעה ישירה ומיידית על שני שכניו הצעירים, מעגן והאון.

במאי 1950 פנו חברי מפ"ם, שהיוו מיעוט בשני משקים אלה, למזכירות הקיבוץ בבקשה לעבור למשקים שבהם רוב לחברי מפ"ם. על דעת כל חברי המזכירות נדחתה בקשת המיעוטים במעגן

⁴ ישיבת מזה"ק, 4.9.1950, אק"מ, 1 ב' 38/8.

ובהאון אולם התרשמות המזכירות מן המתרחש במעגן היתה קשה ביותר: "אכל סרטן את מעגן בתקופה קצרה ביותר".

המיעוט במעגן קיבל את דין התנועה אך משבר האמון בין שתי הסיעות במקום הלך והעמיק. חברי מפא"י חשדו במיעוט כי אין ליבו שלם אם המשך החברות במקום ואילו חברי מפ"ם הסתגרו בחוגם תוך טיפוח תחושות קיפוח קשות. די היה בזיק של אש כדי להצית שריפה במעגן וזה לא איחר לבוא: כאשר הגיע למקום גרעין צפון אמריקאי שהוגדר למפא"י חצו מספר מחבריו את הקווים והזדהו כחברי מפ"ם. הרוב במעגן נסער מול מה שנראה בעיניו כמעשה של הפרת אמונים ותבע כי "העריקים" יעזבו את המקום. הפרשה התגלגלה במהירות ככדור שלג עד להודעה קטגורית של המיעוט על עזיבת מעגן.

בראשית ספטמבר 1950 קיבל הרוב במזכירות הקיבוץ את הודעת העזיבה של חברי מפ"ם במעגן בהנמקה כי מוטב שיעברו כקבוצה למשק אחר על פני התפוררות ואף עזיבה לעיר. אנשי מפא"י במזכירות הסכימו כי המצב מחייב הפרדת כוחות במעגן אולם הפנו אצבע מאשימה כלפי חברי מפ"ם במזכירות המוכנים לטרנספר רק כאשר מדובר בחברי מפלגתם, קרי כאשר ההעברה מעין זו משרתת את האינטרס הסיעתי שלהם⁵.

62 חברים, הורי חברים וילדים עברו ממעגן לבית אורן, משק ובו רוב של חברי מפ"ם ואשר היה שרוי במשבר חמור, ועימם גם 34 נערי חברת הנוער של "דרור" מצרפת⁶. במעגן נשארה אוכלוסייה של 222 נפשות וכן 17 חברי הגרעין הצפון אפריקאי⁷. עוד כחודש נמשכה ההתמקחות בין העוזבים לנשארים בשאלת חלוקת הרכוש (ציוד המשפחות והורי החברים).

הלקח המיוחד של פרשת הפילוג במעגן היה בכך כי גם לחברה עם עבר חברתי מגובש והרמוני לא היתה חסינות בפני חיידקי הפוליטיזציה, ואפשר שדווקא אלה עשו את מעגן לפגיעה יותר ממשקים אחרים מנוסים ב"מלחמות" פנימיות. אך דוגמת מעגן לימדה גם על הרס המוכנות לשאת בעומס הנפשי של חיכוך ומריבה בין הסיעות ועל הנכונות, בעיקר במשקים צעירים, לאמץ את פתרון המעבר ממשק למשק⁸.

ודאי היה גם שיקול "זר" בהיענות הרוב במזכירות לבקשת המיעוט במעגן אולם יותר מכך שיקפה זו את ההשלמה "העצובה" עם קוצר ידה של המזכירות להחזיר דברים לתיקנם. זה כשלעצמו היווה ב-1950 גורם שהאיץ את הסתגלות דעת הקהל בקיבוץ לפתרון של חלוקה או

⁵ ישיבת מזה"ק, 7.9.1950, אק"מ, 37/8/ב1. תקדים "מעניין" היה בפניית מזה"ק לעליית הנוער לאשר את העברת ילדי "דרור" לבית אורן מתוך התחשבות בזיקתם התנועתית.

מכתב למשה קול, 1.10.1950, אק"מ, 118/18/א1. עלון חברי מפא"י בקבה"מ, מס' 7, אוקטובר 1950.

⁷ ישיבת מזה"ק, 12/10/1950, 14, אק"מ, 125/15/א1. וכן בעלון חברי מפא"י בקבה"מ, מס' 10 דצמבר 1950.

⁸ ראיון עם ישי בארי (ב-1950 חבר מעגן, היום חבר אלונים), באפעל, 2.11.1985.

טרנספר כמוצא של אין ברירה. מצידו השני של המתרס היו בין פעילי מפא"י בקיבוץ שמצאו בפילוג משקים שלב נוסף בהתקדמות לקראת היעדים שגובשו בסמוך לוועידת הקיבוץ בגבעת ברנר, קרי הכשרת הקיבוץ לדפרנציאציה מלאה תוך התבססות על משקים חד-מפלגתיים. על כך תלמד התייחסות ראשי הארגון חברי מפא"י לפרשת הסכסוך בגבעת-השלושה אשר קיבל לאחר מועצת פתח תקווה מפנה דרמטי וחמור.

ג. פילוג בגבעת השלושה - "הפתרון האכזרי אך הגואל"

שבועיים לאחר שאישרה המזכירות את בקשת המיעוט במעגן היא הוכתה בתדהמה נוכח הודעת חברי מפא"י בגבעת-השלושה על החלטתם לבחור ב"פתרון האכזרי אך הגואל של בית אלפא"⁹. שנה קודם החלו ההכנות להעברת גבעת השלושה מפרברי פתח תקווה לאדמות נזלה, על דעת הרוב המכריע של חברי המשק ותוך שיתוף פעולה בין שני הפלגים. היתה זו שנה של רגיעה יחסית בסכסוך ארוך שנים בין שתי הסיעות המפלגתיות והחברתיות במקום. בספטמבר 1950 הושלמו כמעט ההכנות לתחילת ההעברה. הודעת חברי מפא"י, כ-40 עד 45 אחוזים מכלל החברים בגבעת השלושה, כי יקימו קיבוץ משלהם על אדמות נזלה חרזה מגדר התקדימים של בית-הערבה, בית-העמק ומעגן. כאן לא דובר במשק צעיר וחדש יחסית במפת הקיבוץ אלא באחד מן המשקים היותר מיוחסים בקיבוץ. עתה הצטרפה גבעת-השלושה לאשדות-יעקב כמוקד שני ומרכזי בסכסוך הפוליטי בקיבוץ.

בחינת תולדות הסכסוך בגבעת השלושה לכל אורכו, ומעבר להקשרו לשלב האחרון והקריטי של המאבק הפוליטי בקיבוץ, מלמדת על אופן התמודדותה של חברה "קשה ומחוספסת", כפי שאמנם היתה חברת גבעת-השלושה, עם לחצי הפוליטיזציה. יש לכן עניין בפני עצמו לסקור את תולדות גבעת-השלושה ולהציבו ליד הדגם "הרך והחם" של חברת אשדות-יעקב, וליד דגם נוסף של חברת "ריב ומדון" מסוגה של עין חרוד. השוואה בין שלוש דוגמאות אלו, כפי שנבקש לערוך בפרק זה, תחייב חריגה מדרך התיאור הכרונולוגי אך "שיבוש" זה עשוי להאיר ביתר עומק את תהליך הסכסוך כולו.

א) גבעת-השלושה: מחלוקת פנימית כקו-אופי קבוצתי

⁹ ישיבת מזה"ק, 23.9.1950, אק"מ, יומן גלר, 1 ב' 37/8. וכן פרטיכל אסיפות ג"ש, 24.9.1950, ארכיון עינת. הציטוט מפי דוברי מפא"י בגבעת השלושה (ג"ש) וכוונתו להסכם חילופי המיעוטים בין בית אלפא לרמת יוחנן ב-1939.

ב-1925 התאחדו חבורות "מעבר" ו"אחזה" והתיישבו בנקודת קבע במחנה פלוגת קיבוץ עין חרוד בפתח תקווה¹⁰. ב-1927 שימשה גבעת השלושה אכסניה לכנס היסוד של הקיבוץ המאוחד. אל הגרעין המייסד של גבעת השלושה, חלוצי העלייה השלישית והרביעית, הצטרפו בשלהי שנות העשרים ובראשית שנות השלושים חלוצי קיבוצי ההכשרה של קלוסובה ותל חי מפולין. שני המרכיבים האלה, שווים כמעט במשקלם המספרי, הם שעצבו בתכונותיהם ובהתמזגותם את פני החברה בגבעה בשני העשורים הבאים. תרומתם של אלה לאופייה הייחודי של גבעת השלושה היתה שלובה במגבלות ובאילוצים המשקיים והחברתיים, שבתוכם פעלה הקבוצה עד פילוגה.

ההתיישבות בפרבר פתח תקווה, ללא תשתית חקלאית מספקת, גזרה על הגבעה במשך חצי יובל שנים התמודדות בלתי פוסקת עם תנאי חיים ירודים ועם לחצים חברתיים קשים. ב-1939 מנתה אוכלוסיית המקום 564 נפשות (בכלל זה 100 ילדים). אמצעי הייצור שעמדו לרשות הקבוצה כללו כ-1,300 דונם, ענפי עזר קטנים ובית מלאכה ("המפעל") לנעליים. כמחצית מהחברים נאלצו למצוא את פרנסתם בעבודות חוץ¹¹.

בשלהי שנות הארבעים הגיעה אוכלוסיית הגבעה לכדי 800 נפש (בכללן כ-270 ילדי משק), השטח החקלאי הורחב לקרוב ל-4,000 דונם. ובצד מפעל הנעליים ושותפות ב"מרצפיה" עם חברת העובדים פותחו גם ענפי בעלי חיים למימדים של ממש. הרחבת הבסיס המשקי בשנות הארבעים אפשרה המשך הגידול הדמוגרפי, אולם הישג זה רק חתירף את הצורך לחפש אחר שטח לבניית הנקודה עצמה. 250 דונם שהוגבלו על ידי שכונות המושבה היו לסד כובל לאוכלוסיית הגבעה.

בין הגורמים שקבעו את אופייה החברתי של הגבעה יש למנות גם את סמיכותה למושבה, את היותה בפועל פרבר של פתח תקווה. הקירבה לשכונות אלה תרמה למעורבותו של החבר בהתרחשויות הסוציאליות והפוליטיות שמוקדיהן היו בתל-אביב ובפתח-תקווה. בנוסף עשה אותה מיקומה של הגבעה ליד הריכוז העירוני הגדול במדינה לאכסניה מבוקשת להתכנסויות וסמינרים של הקיבוץ המאוחד. גבעת השלושה, יותר מכל משק גדול אחר בקיבוץ, היתה קרובה תרתי משמע לחיים הפוליטיים ולמאבקים הסוציאליים של הישוב¹².

כאשר חגגה הגבעה חצי יובל ליסודה, במאי 1950, זכו חבריה לטפיחה על הכתף מצד המוזמנים הנכבדים, ביניהם בן גוריון וטבנקין, כדגם ומופת לכיבוש העבודה ולביסוס משק עצמי תוך מאבק רצוף בכשלונות ובהישגים¹³. ארבעה חודשים אחר כך בא הקץ לשותפות בין שני חלקיו של גזע חזק

¹⁰ גבעת השלושה קרויה ע"ש שלושה פועלים מפתח תקווה אשר נתלו על ידי התורכים בכלא דמשק, 1916.

¹¹ עלוני הגבעה בשנות ה-30, ארכיון גבעת השלושה.

¹² ראיונות עם מאיר דגאי (עינת) ומוטל תירוש (ג"ש), בדצמבר 1985.

¹³ "צורר מכתבים", כרך י"ד, 221, מרץ 1950.

זה. במובנים רבים היה לעיקשות ולקנאות של גזע חלוצים אלה תפקיד מכריע בהכשרת הקרקע לפילוג הקבוצה.

ב-1929 חילצו "ארבעים ואחד הקלוסובאים" את שמונים חברי הגבעה משנים של שפל דמוגרפי ועשו את הגבעה ממחנה מעבר של מאות חלוצים באים והולכים, לבית של קבע¹⁴. אך השילוב המפנה בין הותיקים לבין הצעירים, קנאי המהפכנות המעמדית, היה גם ראשיתו של עימות שלא הרפה מן הגבעה כל שנותיה עד לפילוגה. הקלוסובאים, בהנהגתו של בני מהרשק, לא ששו "לעשב עשבים" ולא הסתירו הסתייגותם מהתמכרות אנשי המשק הותיקים לחלקת אדמתם. לדידם היה "משקיים" זה צר אופק ונגוע ביותר משמץ של "קולאקיות". כאשר דחתה מזכירות הקיבוץ את תביעתם להצטרף לחבריהם בפלוגת יגור בחיפה קיבלו על עצמם את דין התנועה, אך העדיפו לעבוד בפרך עם "הפרולטריון העירוני" במחצבה, בנמל ובסלילת כבישים¹⁵.

מנגד, גילו אנשי המשק העיקשים את מורת רוחם מן הקנאות המארכסיסטית של בני מהרשק וחבורתו, כשם שהטיחו ביקורת קשה כלפי מזכירות הקיבוץ על שהיא כופה קליטה ללא התחשבות ביכולתה המשקית המוגבלת של הגבעה. דפוס המחלוקת הזו התמיד כל שנותיה של הגבעה, והיווה בסיס נוח להתפתחותה של המחלוקת הפוליטית בשנות השלושים המאוחרות. הגבעה המשיכה לקלוט והאופוזיציה התמידה בהתנגדותה. העוינות למסד התנועתי הסמכותי התובע "אקטיביזם שאינו יודע שובע" חברה להתנגדות להשפעת נאמני הנהגת הקיבוץ במקום. כך בויכוח על קליטת עולים, שהגיע למשבר חריף עם כשלון קליטת העלייה הגרמנית באמצע שנות השלושים, וכך במחלוקת על קניית אוהלים או בניית חדר אוכל¹⁶. תנאי החיים הקשים במקום, רמת התזונה הירודה וגידול הצרכים שנבעו מהתבגרות החברה ומגידולה, הזינו את המחלוקת וגרפו אליה גם את הפריפריה "הלא אידיאולוגית", שהלכה והתרחבה בשלהי שנות השלושים ובמהלך שנות הארבעים. "אל יהי משק תלוי באנשים שאינם שלמים עם הקיבוץ ושעלולים לאיים על שלמותו", הטיח טבנקין בזעם כאשר סירבה האופוזיציה בגבעה לקלוט שמונה עולים חדשים ב-1932, וזעמו גבר כאשר הזהיר דובדבני, איש מפא"י, מותיקי הגבעה ואיש תנועה מובהק, כי התעלמות מוסדות הקיבוץ ממצבה של הגבעה תגביר את כוחה של האופוזיציה במקום¹⁷.

¹⁴ "מבפנים" (בסטנסיל), כרך ד', גליון כ"ז, 3.6.1927. שם ניתן תיאור קודר של קבוצה רעבה לפת לחם וללא מקורות פרנסה. תמונה זו משקפת נכונה את שנותיה הראשונות של הגבעה עד ראשית שנות ה-30.

¹⁵ ישיבת מזה"ק, 23.10.1930, אק"מ, 1ב/בא/5.

¹⁶ ישיבות מזה"ק, 28.2.1935, 9.5, אק"מ, 1ב/4/15.

¹⁷ דובדבני במועצת הקיבוץ בגבעת ברנר, דצמבר 1932, אק"מ, 4/4/1ג', ובישיבת מזה"ק בראשית 1932, שם העריך כי האופוזיציה בגבעה מונה כ-60 חברים ועוד תלך ותגדל. על כך באה תגובתו הנזכרת של טבנקין, 30.1.1932, אק"מ, 1א/44/6. וכן שם, 2 י"ג/31/8.

התווית שטבע טבנקין על מצחה של האופוזיציה ליבתה את קנאותם של "נאמני התנועה" במקום אך לא החלישה את נחישותה של האופוזיציה אשר מצאה שפה משותפת עם חברים חדשים שהסתייגו אף הם משררת הנהגת הקיבוץ ומן הקנאות המתנשאת של נאמניה מבית. לזכות בני מהרשק, פייבוש בנדורי ומשה מז'יבובסקי עמדו הכושר הרטורי והמעורבות בניהול החברה והמשק. לסייה אדלשטיין וחבריו "עלומי השם" לא היו יכולים להתחרות באלה, אך הם היו אנשי עבודה, מופת עיקש של יום-יום קיבוצי. הגם שלא היו קלי דיבור וחוצבי להבות היתה מילתם של אנשי המשק שקולה להטפת המוסר ולאידאולוגיה הגבוהה של "הפעיל הנוסע". וכך ככל שנעה הגבעה מן "התנועה" אל "הבית" הלך והצטמצם יתרונם של "נאמני התנועה". בני מהרשק וחבריו הגיבו על "סטייה" זו בתקיפות גוברת שלא הצטיינה ברגישות להלכי הרוח בחצר המשק. בכך הם שירתו את תלונות האופוזיציה שהאשימתם בהתנשאות, בהתארגנות מתוך אינטרס ובהסתופפות ב"חוג הקדושים" של טבנקין¹⁸.

ב) גבעת השלושה: הפוליטיזציה של המחלוקת הפנימית

היריבות הפנימית בגבעת השלושה קיבלה גוון פוליטי ותוקף משנה בשלוש השנים בהן סער הקיבוץ בפולמוס על איחוד התנועה הקיבוצית. אל האופוזיציה "המשקיסטית" חברו בין 1936 ל-1939 תומכי האיחוד ובכלל אלה אנשי ציבור כיחיאל דובדבני ופנחס רשיש. קשרים אלה התהדקו במחצית הראשונה של שנות הארבעים, כאשר התלקח העימות בין סיעה ב' להנהגת מפא"י. עם פילוג מפא"י ב-1944 כבר היתה הגבעה חצויה בין שתי סיעות מפלגתיות. בדצמבר 1943 נערכו במקום בחירות לועידת הקיבוץ והאופוזיציה זכתה בלמעלה מ-40% מקולות המצביעים¹⁹. מכאן ואילך תתבע האופוזיציה להנהיג בחירות יחסיות גם למוסדות המשק, בכדי לאזן את השפעת היתר של הרוב, חברי "לאחדות העבודה". כל מערכת בחירות, אם לועידת הקיבוץ ואם למוסדות הנבחרים של הישוב, הפכה את גבעת השלושה למרקחה פוליטית. קרבתה לרחוב העירוני והעדכון השוטף שהביאו עימם מדי ערב הפעילים בחוץ תרמו גם הם לרתיחה הפנימית. המיעוט הגדול חזר וטען כי אינו מיוצג בהנהלת המשק כראוי לכוחו היחסי ואילו הרוב דבק בטענתו כי המיעוט משליט פוליטיזציה ומערער את שלמות הקבוצה.

¹⁸ בהבדלי דגשים מובנים, שותפים, במבט לאחור, גם מאיר דגאי וגם מוטל תירוש לתיאור זה.

¹⁹ עלון הגבעה, 7.1.1944, לרשימה 1 (סיעה ב') הצביעו 132 חברים ולרשימה 2 (מפא"י) 97 חברים. עפ"י המדד של 38 חברים לציר אחד זכו שתי הרשימות באותו מספר צירים (רשימה 2 בזכות עודף קולות גדול יותר). מזה"ק הציעה להוסיף לגבעה ציר שביעי על שום עודפי הקולות הגדולים. נראה כי תוספת מנדט היתה תשובה לטענת אנשי סיעה ב' כי אין חלוקת הצירים משקפת נכונה את יחסי הכוחות במקום.

עם יסודה של מפ"ם בינואר 1948 נעשו חברי מפא"י ל"נאמני המדינה" וחברי מפ"ם ל"נאמני הקיבוץ". היריבות החברתית מפלגתית פשטה אל כל תחומי החיים ואיימה לשתק את תפקודה של הקבוצה. די היה במחלוקת על חלוקת העיתונות היומית בין "דבר" ל"על-המשמר" כדי למלא במשך חודש תמים ארבע אסיפות רוגשות²⁰. בגבעה, שלא עמדה בקו החזית, התמידו הסכסוכים הפוליטיים והחברתיים גם בתקופת המלחמה. כך יכולה היתה תגובה מעליבה של חברת מפ"ם בחדר האוכל כלפי חבר מפא"י לבוש מדי משטרה להפוך לתקרית "אידיאולוגית" ועילה לסערת רוחות כללית²¹. בסתיו 1948 הפך לוח המודעות בחדר האוכל לזירת קרב בין חסידי בן גוריון לבין חסידי הפלמ"ח, והמזכירות נאלצה להחליט על פריטטיות מבוקרת במלחמת המודעות²².

יחסי הכוחות הצמודים מאוד והרוב הקטן שהיה בידי מפ"ם בגבעת השלושה חייבו את שני הצדדים לשתף פעולה כדי להבטיח את תפקוד המערכת החברתית והמשקית, אולם גם היקשו על השגת מודוס-ויונדי יציב וקבוע. בשני תחומים התמקדה היריבות הסיעתית – בקליטת קבוצות עולים וחברות נוער ובאיוש הנהלת המשק. המיעוט דבק במגמה של פוליטיזציה מפורשת כדי לבלום את המאיריזציה של הרוב בעוד זה האחרון ביקש לשמור על רובניותו בשמם של הדמוקרטיה וטובת המשק.

בהזרכת חברות הנוער הושג תחילה הסכם להדרכה פריטטית או מעורבת אך הסדר זה גרר מתיחות ומשברים תכופים בתוך צוות המדריכים עצמם. לשיא הגיעו הדברים בשלהי 1948 כאשר נאבקו המדריכים האחד נגד משנהו לשכנע את חניכיהם להתגייס לנח"ל (עמדת חברי מפא"י) או לאגוף את הוראת משרד הביטחון על ידי הליכה לישוב ספר (עמדת הרוב במזכירות הקיבוץ)²³.

בין נובמבר 1948 לאפריל 1949 עלו בתוהו כל מאמצי ועדת המינויים להציע הרכב מוסכם של המזכירות החדשה. גם כאן תבע המיעוט לקבל את חלקו על פי שיעור כוחו באוכלוסיית החברים. הרוב, חברי מפ"ם, שיתרונו בלט בכושר התארגנותו ובמצאי של אנשי ציבור מנוסים ומוכרים, עמד עיקש על בחירה אישית ולא על פי מפתח מפלגתי.

בלית ברירה המשיכה המזכירות הקיימת למשוך בעול אך האווירה בחצר המשק נעכרה עד כדי ש"חבר לא יכול לשבת עם השני". באפריל 1949 הושגה לבסוף פשרה לפיה יהיה המזכיר חבר מפא"י אולם לחברי מפ"ם ישמר הרוב במזכירות²⁴.

²⁰ עלוני הגבעה בפברואר ובמרץ 1948. המיעוט תבע להכריע במשאל חברים (רפרנדום) אך "פוייס" לבסוף בהחלטה המקנה לכל חבר את הזכות לחתום על עיתון כראות עיניו.

²¹ עלון הגבעה, 25.6.1948, 2.7.

²² שם, 3.9.1948.

²³ שם, 8.10.1948, 15, 5.11.1948.

²⁴ שם, 3.11.1948, 5, 25.3.1949, 1.4, 22.

פשרה זאת וכמוה גם ההסדר החדש לפיו תוגדר כל חברת נוער למפלגה מסוימת הצביעו על כיוון ההתפתחות: ככל שהחריף הקרע הפנימי כך נחלשה התנגדות חברי מפ"ם לפוליטיזציה ממוסדת של המערכת החברתית. פרדוכסלית לכאורה הפך הסדר הסייעתי לתנאי הכרחי בהבטחת המשך שיתוף הפעולה בין שני המחנות.

בראשית 1949 גילו הבחירות לכנסת ולועדת ההסתדרות כי הפער בין הרוב למיעוט הצטמצם עד 20-30 חברים. חברי מפא"י מצאו בתוצאות הללו אישור וחיזוק לתלונותיהם על קיפוח חלקם במוסדות המשק ובחלוקת קבוצות העולים. ביולי 1949 פרץ משבר חדש בעקבות התנגדות חברי מפא"י להשתתף בהצבעת הקלפי לקביעת צירי הגבעה לוועידת הקיבוץ. העילה למשבר היתה מתן זכות הצבעה לנער (המזוהה עם מפ"ם) שקיבל צו גיוס אך שלא מלאו לו עדיין 18 שנים²⁵. רק באוקטובר, ערב ועידת הקיבוץ, עלה בידי הצדדים, ותוך התערבות של מזכירות הקיבוץ, להסכים על רשימת צירים, ללא בחירות, לפיה יזכו חברי מפ"ם ב-6 צירים וחברי מפא"י ב-5 צירים. מחלוקת זאת ואחרות לוותה בהקצנה גוברת של הקיטוב החברתי²⁶.

בסתיו 1949 החלו ההכנות המעשיות לתכנון בניית הנקודה החדשה על אדמות נזלה ועימן חלה ירידה משמעותית ברמת החיכוך בין הפלגים. בהצבעה על המעבר לנקודה החדשה הסתבר כי למעלה משליש החברים מהססים לבחור בנטישת הנקודה הקיימת ולפעילי המשק, משני הפלגים, ברי היה כי רק ב"ויתור הדדי נוכל להגיע יחד לנזלה"²⁷. "שביתת הנשק" ארכה עד אוגוסט 1950 וכשם שסיבתה היתה ההכרעה לעבור לנזלה כך היתה גם התפרצות המחלוקת מחדש תולדה של אותו עניין עצמו.

²⁵ פרטיכל ישיבות מזה"ק, 24.8.1949, אק"מ, 1ב/36/8.

²⁶ עלוני הגבעה, 1949.76.22, 29, 12.8, 19, 9.9. סערה סביב דברי בני מהרשק כנגד בן גוריון בערב הופעת הצ'זבטרון, השמצות הדדיות בעקבות שביתת הפועלים העירוניים ב"מרצפיה" ועימות בין חברי מפ"ם למזכיר חבר מפא"י סביב הרצאת פייבוש בנדורי על הקונגרס הסוציאליסטי.

²⁷ פרטיכל אסיפות ג"ש, 14.10.1949, 17, ארכיון עינת.

ג) גבעת-השלושה: "הפתרון הגואל" – אוגוסט 1950 עד מאי 1951

באוגוסט 1950 ניכרו סימנים ראשוניים להתלקחות מחודשת של היריבות הפנימית בגבעה. ויכוח שולי לכאורה על זכותם של נערים מחברת נוער בבליית שהוגדרה למפ"ם להצטרף למשלחת חברים לועידת מפא"י הפך במהרה לסערה ציבורית²⁸.

עוד סוערות הרוחות ובאה מועצת הקיבוץ בפתח תקווה. למחרת המועצה, בה נכחו רבים מבין חברי הגבעה, תבעו חברי מפא"י בגבעה לדחות את ההחלטה על תחילת ההעברה לנזלה בעשרה ימים. ימים ספורים אחר כך, ב-8 בספטמבר, הודיעו חברי מפא"י על החלטתם לעבור בנפרד למשק משלהם באדמות נזלה²⁹.

החלטת חברי מפא"י במקום, אשר הדהימה את עמיתיהם-יריביהם בגבעה ואת הרוב במזכירות הקיבוץ, היתה תולדה ישירה של התקרבות שעת המעבר לנקודה החדשה. הגם שאין למצוא מעורבות מבחוח בהכרעה על פילוג הקבוצה, אין ספק כי למתרחש בקיבוץ בכללו, ובאשדות-יעקב בפרט, היתה השפעה רבה על החלטת חברי מפא"י בגבעה. אובדן האמונה בסיכוי לשיקום היחסים החברתיים עם המעבר לנזלה הוא שהסיר לבטים אחרונים בפני חברי מפא"י במקום, ולאווירה העכורה שנגלתה במועצת פתח תקווה היה תפקיד מכריע בהתפתחות אחרונה זו³⁰.

במחצית אוקטובר 1950 החליט הרוב במזכירות הקיבוץ כי צעדם של חברי מפא"י בגבעת השלושה אינו מתיישב עם המשך החברות בקיבוץ³¹. תגובה מאיימת זו השיגה את היפוכה של כוונתה: חברי מפא"י בגבעה פנו למרכז החקלאי בבקשה לקבל את חלקם באדמות נזלה להקמת משק נפרד³². חברי מפ"ם בגבעה, בעצה אחת עם הרוב במזכירות הקיבוץ, נקטו תחילה בדרך של סירוב קטגורי להשלים עם הודעת הפילוג. לאחר שנוכחו כי כלה ונחרצה עם חברי מפא"י לדבוק בהחלטתם ביקשו להקשות על תהליך הביצוע של הפרדה. מכאן הסכמתם, בשלהי נובמבר, להקמת ועדה פריטטית שתכריע בדבר חלוקת שטחי נזלה בין שני המשקים המיועדים. בינואר 1951 זנחה מזכירות הקיבוץ את התנגדותה לעצם הפרדה בגבעה והתנתה את המשך המו"מ על חלוקת הנכסים המשותפים בהשלמת עסקת המכירה של שטח הקבוצה בפרברי פתח תקווה. חברי מפא"י מצידם העמידו כתנאי להשלמת מכירת הנקודה הישנה את חתימת הסכם החלוקה. כך ביקש כל צד

²⁸ עלון חברי מפא"י בקבה"מ, מס' 10, ינואר 1951. שם כתב לסייה אדלשטיין (מן הבולטים שבין פעילי מפא"י בג"ש) כי על אף שכבר שש שנים וחצי קיבלה מפא"י בג"ש רק חברת נוער אחת הרי ש"גם ללא מדריך הצלהנו להשפיע ואז פרצו סכסוכים".

²⁹ פרטיכל אסיפות ג"ש, 8.9.1950, ארכיון עינת.

³⁰ ראיון עם מאיר דגאי בעינת, 8.12.1985.

³¹ ישיבת מזה"ק, 11.10.1950.

³² פרטיכל מועצת ג"ש, 19.10.1950, 22, ארכיון עינת.

להיטיב את עמדותיו שלו תוך שימוש בנקודה הישנה כקלף מיקוח: הרוב סירב לחלוקה שווה של הנכסים בעוד המיעוט גרס חלוקה שווה או מבחן מחודש של יחסי הכוחות³³.

ועדת החלוקה המשותפת לא הצליחה להשיג הסכמה הדדית ושני הצדדים ריכזו מאמציהם בצבירת כוח לשעת ההכרעה. מזכירות הקיבוץ חדלה לגמרי לשלוח עולים לגבעה ועל כן הגיבו חברי מפא"י במקום, בסיוע "הארגון", בהעברת עולים מוגדרים למפא"י מקיבוץ נצר (בוכנוואלד) לגבעה. הרוב במזכירות המשק סירב לסדר את העולים הללו לעבודה וחברי מפא"י ענו בצירוף חד-צדדי של שני חברים משלהם למזכירות ובמינוי סדרן עבודה נפרד לחברי מפא"י³⁴. בפברואר בא הקץ גם לעלון המשותף והחל מופיע עלון נפרד של חברי מפא"י.

ב-31 במאי, 11 יום לאחר מועצת הפילוג בנען, נערכו בגבעה הבחירות לקונגרס הציוני. כנהוג הצביעו בקלפי של גבעת השלושה גם תושבי השכונה הסמוכה ואמנם זכתה מפא"י ב-206 קולות מול 186 בלבד שניתנו למפ"ם³⁵. חברי מפ"ם פסלו את התוצאות האלה כמדד אמיתי ליחסי הכוחות, טענה נכונה כשלעצמה, אולם נאלצו להשלים עם חלוקה שווה של הנכסים המשותפים כפי שהוצע חודשיים אחר כך על ידי ועדת הבוררות של המרכז החקלאי. חברי מפ"ם זכו לשמור את שמה של גבעת השלושה למשקם שלהם ולקבל בעלות על הנקודה המתוכננת בנזלה. בשלהי 1952 עברו חברי מפ"ם לישוב החדש וכשנה מאוחר יותר עברו גם חברי מפא"י לביתם החדש, עינת, מרחק ארבעה קילומטר מזרחית לגבעת השלושה.

"הפתרון הגואל" לא היה תולדה מקשייה החברתיים והמשקיים של גבעת השלושה לאורך כל תולדותיה, אולם כאשר חברו משקעים אלה למריבה המפלגתית בעוצמה שבה התנהלה בסוף שנות הארבעים, ואל "ההזדמנות" של העברה למקום חדש, היה בה, בהתפלגות לשני משקים נפרדים, משום פתרון של הרע במיעוטו. אף שראשי מפ"ם במקום סירבו להשלים עם הפילוג היו רבים מחבריהם שותפים לתחושה כי כך אין להמשיך עוד. העובדה כי הגבעה השלימה עם פילוגה עוד בטרם נפל הפור בקיבוץ כולו מלמדת כי החלטת חברי מפא"י מצאה אוזן קשבת גם בין מתנגדים.

³³ עלון חברי מפא"י בקבה"מ, מס' 10, ינואר 1950.

³⁴ פרטיכל אסיפות ג"ש, 2.3.1950, ארכיון ג"ש.

³⁵ עלון הגבעה, מפ"ם, 15.6.1951. על יחסי הכוחות בגבעה בקיץ 1951 אפשר ללמוד מגודלה של האוכלוסייה בהשוואה למספר המצביעים בבחירות לקונגרס הציוני. בקלפי הצביעו 392 מצביעים שעה שאוכלוסיית הבורחים בגבעה נעה סביב 330 חברים. מסתבר כי לפחות 60 "זרים" נכללו בהצבעה. מכאן ניתן להעריך כי גם אם היה למפ"ם רוב בין החברים במקום היה הוא רוב זעיר למדי. למחרת מועצת נען, במאי 1951, הודיעו 160 חברים על הזדהותם עם "איחוד הקיבוצים", אק"מ 17/5/2.

ד. עין חרוד: הכשרון לריב – הכשרון שלא להתפלג

א) עין חרוד, 1923 – 1939: אנשי-התנועה מול אנשי-המשק

קבוצת עין חרוד היתה הורתו של הקיבוץ המאוחד. מבין מייסדיה באו מרבית מנהיגי התנועה ובחצרה שכנו שנים רבות המוסדות המרכזיים של הקיבוץ המאוחד. יסודות ודפוסי הקיבוץ נוצקו על פי הדגם שעיצב קיבוץ עין חרוד בשנים 1923 – 1927, ובו התגבשה גם האופוזיציה הראשונה והוותיקה לקו הצנטרליסטי של הנהגת התנועה.

בראשיתה של העבודה עמדנו על עיקרי המחלקות האידיאולוגית והארגונית, שהפרידה בין טבנקין וחבריו לבין שלמה לביא ותומכיו. תמציתה של המחלוקת היתה בראיה המנוגדת של זיקת המשק הבודד לתנועה הארצית. טבנקין העניק פרימאט לתנועה בעוד לביא תבע בכורה לקבוצה ולמשק. במאבק בין אנשי התנועה, "המרחיבים" לבין אנשי המשק "המצמצמים", היתה ידם של הראשונים על העליונה. קיבוץ עין חרוד גבר אפוא על משק עין חרוד אולם האופוזיציה "המשקיסטית", אף שתחמה עצמה בגדר המשק, לא הניחה את נשקה. התנופה המשקית והגידול החברתי של עין חרוד בשנות השלושים הזינו וניזונו מן המחלוקת הפנימית. בעוד טבנקין ונאמניו מבססים את מעמדם במנהיגות הלא מעוררת של הקיבוץ המאוחד רכשו מתנגדיה בבית שלה עוד ועוד אוהדים בקרב הפריפריה הגדלה של החברים החדשים.

בין 1930 ל-1939 הוכפלה אוכלוסיית החברים בעין חרוד עד 450 חברים וכלל הנפשות בקבוצה הגיע ל-900. בעשור השלושים, אשר בראשיתו עברה הקבוצה ממעין חרוד לגבעת קומי, הוכפל גם השטח המעובד שברשותה עד ל-12 אלף דונמים. בשיעור דומה גדל גם השטח המושקה. עין חרוד היתה חלוצה בפיתוח החקלאות האינטנסיבית והממוכנת ובין המשקים הראשונים שהחלו בפיתוח מפעלים (מסגריה ונגריה). כל אלה שילשו את הכנסתו של המשק תוך עשור אחד³⁶.

הצמיחה המשקית והחברתית הולידה בעין חרוד לוקאל פטריטיזם שכמוהו ספק אם ידע משק אחר, אולם לא מיתנה את הויכוח הפנימי על דרך המשק והתנועה. נהפוך הוא, ככל שהתחזק "הבית" מצד אחד וככל שנמשכה תנופת גידול התנועה צד שני כך גבר המתח בין "המרחיבים" ל"מצמצמים".

האופוזיציה לא זו בלבד שלא חדלה מלערער על קו ההנהגה אלא אף הצליחה לכבוש לעצמה, במחצית השנייה של שנות השלושים, רוב בעין חרוד. לשינוי ביחסי הכוחות תרמו תרומה מכרעת נקלטי העלייה החמישית שהיוו בסוף העשור כמחצית מחברי עין חרוד. בין אלה בלטו העולים מגרמניה שחלקם הגדול הושפעו עוד בגרמניה מאליעזר לבנשטיין בשנים בהן הפך מחסיד קנאי של

³⁶ הנתונים מתוך יומני עין חרוד בשנות השלושים, ארכיון ע"ה מאוחד (אע"מ).

הצנטרליזם התנועתי למבקר חריף וקיצוני של טבנקין וחבריו. העולים מגרמניה הביאו עימם מטען תרבותי והשקפת עולם אשר לא עלו בקנה אחד עם הקנאות לקולקטיב ולארגון הריכוזי נוסח הסוציאליזם המזרח אירופאי. לכך נוספו קשיי הקליטה שאפיינו את העלייה הגרמנית, בעין חרוד כבמשקים האחרים. אין תימה אפוא כי רבים מביניהם חברו לאיבת "המשקיסטים" כלפי הממסד התנועתי. בעוד טבנקין, ויניה כהן וחבריהם משמשים שנים על שנים כפעילים המנותקים מבגדי העבודה ומהוויית החיים היומיומית במשק, מצאו הנקלטים אוון קשבת לטרונותיהם ולקשייהם בין אנשי המשק. אלה האחרונים, הגם שהיו ביניהם רבים מנאמני הקיבוץ, הצטיירו במידה רבה כמוזוהים עם האופוזיציה. לזהות זאת, שפעלה לפחת בהדרגה את השפעת "המרחיבים" על פריפריה "הלא אידיאולוגית" בעין חרוד, תרמו גם טבנקין וחבריו תרומה משמעותית למדי. בעוד אנשי המשק משמשים דוגמה למוסר-עבודה ולהגשמת אמת של עקרונות הקבוצה, הלכו ורחקו הפעילים הנצחיים מן הקשר האינטימי עם החברים מן השורה. תחת זאת הצטיירו הם בעיני החבר בבית כמטיפים בשער שאינם מחייבים עצמם לשגרת העבודה האפורה ולאורחות החיים בקיבוץ³⁷.

בשלושה עימותים פנימיים מרכזיים נתנסתה חברת עין חרוד בשנות השלושים. בשלהי 1932 נבחרה לראשונה מזכירות ובה רוב ל"אופוזיציה". הסיבה למהפך, שהיה אמנם זמני בשלב זה, היה משבר כספי חמור אליו נקלע המשק. ה"מצמצמים" טענו כי סיבת המשבר הינה מדיניות ה"מרחיבים" להגדיל את תקציבי ההשקעות היצרניות מעל ומעבר ליכולתו של המשק להחזיר את חובותיו. המהפך הראשון הזה לא האריך ימים. כאשר הציעה מזכירות "המשקיסטית" להעדיף העסקת זמניים (חברים ממשקים ומפלגות אחרות) על פני קליטת חברים חדשים נחלה כשלון בהצבעת האסיפה. גורל דומה היה להצעתה לדבוק בתקציב מאוון ולהדק את החגורה. בעקבות אלה חזרו "המרחיבים" לנהל את מזכירות המשק אך האופוזיציה רשמה לזכותה הישג ראשון ומשמעותי: למן העת הזו הוסכם כי תישמר פריטטיות בבחירות המזכיר והמזכירה (כנהוג במשקים גדולים אחרים שימשו זו בצד זה מזכיר משק ומזכירה שעסקה על פי רוב בענייני חברה), אחד לכל צד³⁸.

ב-1936 ניטש בעין חרוד ויכוח בעד ונגד הקמתו של בית ספר משותף לעין חרוד ולתל יוסף. "המרחיבים" ובראשם טבנקין, צידדו בהיענות לבקשת תל יוסף וראו במוסד המשותף צעד לאיחוד אפשרי בין שני המשקים וכן ביטוי מובהק לערבות הדדית בין משק למשק. "המצמצמים", ובראשם

³⁷ ראיון עם מנחם אורן בבית השיטה, דצמבר 1982.

ראיון עם שרה ארז (חברת עין חרוד) באפעל, דצמבר 1985.

היוצא מן הכלל המלמד על הכלל היה ליובה לויטה, ובמידה רבה גם אהרון ציזלינג. השניים נשארו מקובלים ואהודים בחצר העין חרודית לא במעט משום ששמרו גם בשנות הפעילות בחוץ על קשר הדוק עם ענייני היום יום של הבית. לויטה בחזרה לעבודה על הטרקטור וציזלנג בדאגה לא נלאית לענייני המשק.

³⁸ פרטיכל אסיפות ע"ה, 13.12.1932, וכן ספרי הפרטיכלים מס' 6 ו-8 (שנת 1933).

לביא ומלץ, טענו כי הקיבוץ גרס תמיד שיש לחנך את הילדים בתוך סביבתם האורגנית. בצד המחלוקת העקרונית התנהל הויכוח גם על השלכותיו התקציביות של הקמת בית ספר משותף³⁹.

בניית בית הספר בשטח שבין שני המשקים חייבה לשעבד למשך שנתיים את ההשקעות הצרכניות של עין-חרוד ולכך התנגדו "המצמצמים" בהצביעם על יוזמת הבנייה כמס נוסף ופסול המוטל על עין חרוד בשם הצרכים התנועתיים ובניגוד לצרכי החברה בעין חרוד. בתוך עשרה חודשים ועשר אסיפות סוערות הצביע רוב גדול על הקמת בית ספר משותף. בויכוח על בית הספר המשותף "סטה" אמנם טבנקין מעמדתו בשנים עברו לפיה חייב בית הספר להיות משולב אורגנית בחצר ובחברה המקומית אך טיעונו בזכות בית ספר משותף וגדול דיברו אל הכרתם ואל תחושתם של מרבית חברי עין חרוד. התביעה התנועתית שכנעה במקרה זה גם משום שענתה על צרכי החברים וציפיותיהם וגם משום שהאינטרס התנועתי נתפש על ידי החברים כנעלה יותר מן האינטרס הפרטיקולריסטי והצר יותר של עין חרוד לעצמה. כך היה גם ב-1933 כאשר תמכו רוב החברים בקליטה נוספת ובתקציב פיתוח גרעוני בניגוד לעמדת "המצמצמים". בעימותים הללו יכולים היו טבנקין וציזלינג למצות את כל השפעתם האישית והתנועתית ולהכריע את הכף לזכות עמדותיהם. לא כך היו פני הדברים במחלוקות על הסכם העבודה בין בן גוריון לז'בוטינסקי (1934) ועל איחוד התנועה הקיבוצית (1936 עד 1939) כאשר האופוזיציה זכתה לרוב במקום.

בעימותים אלה לא עלה בידי טבנקין וחבריו לשכנע את החברים מן השורה כי מאחורי התנגדותם הנחרצת עומד אינטרס תנועתי טהור משיקולים זרים. במחלוקות פוליטיות יכולה היתה ה"אופוזיציה" בעין חרוד לסחוף אל שורותיה רבים מן החברים שלא היו מחויבים בנאמנות היסטורית לאבות התנועה. האשראי הציבורי של "העסקנים הנוסעים" לא עמד להם כאשר על הפרק עמדה שאלת האיחוד עם חבר הקבוצות, כאשר אל ההסתייגות מן הפעיל שאינו לובש בגדי עבודה נוסף גם הספק באשר לאמינות הקיבוצית של עמדותיו בויכוח.

בבחירות למועצת הקיבוץ בנען, 1939, שהיו בחירות אישיות, זכו תומכי האיחוד, קרי אנשי ה"אופוזיציה", ב-6 מתוך 8 צירי עין חרוד לוועידה⁴⁰. אף שיחסי כוחות אלה חזרו והתאזנו יותר בשנים הבאות הרי שמקיץ 1939 והלאה שמרה ה"אופוזיציה" על רוב יציב בעין חרוד. טבנקין עצמו כמעט וחדל ממעורבות ישירה ופעילה בענייניה של עין חרוד.

בין אם היתה זו תגובה של מחאה על כשלוננו בביתו שלו ובין אם היה זה המשכו של ניתוק שהלך וגדל עם השנים, ודאי לא סייעה התנתקות זאת לקרב את האיש אל החברים "שלא ידעו את יצחק".

³⁹ שם, ספר הפרטיכלים מס' 9, נובמבר 1935 עד אוקטובר 1936.

⁴⁰ ספר מועצת (ועידת) הקיבוץ הי"ב, בענן, 14-21.7.1939, רשימת הצירים, עמ' 369.

המאבק הפנימי בתוך עין חרוד קיבל בשנות הפולמוס על איחוד התנועות הקיבוציות תאוצה רבה ולבש צביון גלוי של התמודדות בין הסיעות. "המרחיבים" תבעו לשמור על המוסדות מפני פוליטיזציה וסיעתיות ולהבטיח בחירת בעל תפקיד על פי כישוריו והתאמתו לתפקיד. בימים כתיקנם היה לתביעה הזאת תוקף חברתי ומוסרי מובן מאליה אך עתה סירבה ה"אופוזיציה" להניח להנהגה הותיקה להמשיך ולנצל את יתרונה בקרב אנשי הציבור במקום. סבוראי, מלץ וחבריהם תבעו להנהיג מפתח סיעתי בהרכב המזכירות ולהבטיח בכך כי "הרוב הדומם" יזכה בייצוג ההולם את כוחו היחסי. על פי הנוהג המקובל היתה ועדת המינויים מציעה לאסיפה לאשר רשימה של בעלי תפקידים ואלה נבחרו בדרך כלל מתוך מאגר פעילים ידוע ומצומצם. במרבית המקרים אישרה האסיפה את הצעות ועדת המינויים ללא ערעור אלא אם המועמד עצמו הציג את התנגדותו למלא תפקיד. נוהל זה העניק ל"מרחיבים" יתרון מראש כיוון שחלקם בחוג "הראויים" לתפקיד היה גדול בהרבה מחלקם של "אנשי המשק". אין לכן תימה בכך כי ככל שהעמיק הקיטוב הסיעתי כך גברה התנגדות ה"אופוזיציה" להשלים עם הצעות ועדת המינויים⁴¹. יתר על כן ה"אופוזיציה" תבעה כי המפתח הסיעתי יוכתב מראש ושלא תישמר לאסיפה הסכמות לסטות ממנו. לטענת "המצמצמים", ומספר החברים המועט יחסית שהופיע דרך קבע לאסיפות תומך בטענתם, אין האסיפה מייצגת נכונה את דעת הקהל כיוון שרבים מן החברים אדישים לחיי הציבור.

הישגה של "האופוזיציה" בבחירות למועצת נען (1939) החריף את הקיטוב הפנימי. עם זאת היתה מידת יכולתה להפוך את יתרונה בציבור הרחב לעמדת שליטה בהנהלת המשק והחברה כרוכה בשינויי דפוסיים קיבוציים אותם התקשו לעכל חברים רבים. אך יותר מכך עמד בדרכה של "האופוזיציה" ההכרח לגבור על חששם של הרבים מפני עימות סיעתי שסופו מי ישורנו. עין חרוד ידעה בתולדותיה שני פילוגים מרים וכאובים. אותם ותיקים שחוו את הזעזועים של שנות העשרים התקשו מאוד להסכים עם מהלכים שמהם ועד לפילוג נוסף קצרה הדרך.

---

⁴¹ ראה הויכוח על בחירת מועצת המשק בעי"ה, בנובמבר 1937. סר הפרטיכלים, 30.11.1937, אע"מ.

ב) עין חרוד בשנות הארבעים: הפוליטיזציה המבוקרת

בעשור השלישי לקיומה של עין חרוד, בשנות הארבעים, נמשכה מגמת ההתרחבות וההתבססות. ב-1949 מנתה האוכלוסייה במקום 1,250 נפשות (כ-600 חברים וכ-360 ילדי משק). השטח המעובד גדל ל-19,000 דונמים וההון העצמי גדל תוך עשר שנים מ-8,000 לא"י ל-66,534 לא"י (מ-5% עד ל-15.6% מכלל המקורות שעמדו לרשות המשק)⁴².

עין חרוד שמרה על מעמדה כקיבוץ המיוחס של התנועה וגם הצדיקה מעמד זה בשיעור הגבוה של חבריה שהיו מגויסים לפעילות בתנועה, במפלגה, בהסתדרות ובמוסדות הישוב: כ-30 עד 50 חברים היו מגויסים לתפקידים בחוץ.

לבכורתה של עין חרוד בקיבוץ היתה השפעה על אופן התנהלות המאבק הסיעתי בתוכה, השפעה בשני כיוונים מנוגדים: מחד גיסא היתה החברה בעין חרוד רגישה ביותר להסלמת היריבות בתוך מפא"י ואחר כך ביתר עוצמה בין לאחדות העבודה ומפ"ס לבין מפא"י. מאידך גיסא דירבנה ההקצנה הפוליטית את שני הצדדים להשלים עם פשרות כדי שלא להידרדר לסיפו של פילוג. תעיד על כך עמדתו של איש תקיף וקנאי כשלמה לביא שעל אף טינתו העמוקה ליריביו בבית תבע תמיד מחבריו להישמר מפני צעדים המוליכים לפילוג.

האמצעי אותו אימצה עין חרוד כדי למנוע התלקחות שאין ממנה חזרה היתה ועדת המינויים. ועדה זו שהורכבה על פי רוב מחברים המקובלים על שני הצדדים נהגה להרכיב את רשימת המועמדים לתפקידים בהנהלת המשק אך השאירה למועמדים עצמם לקבוע מתוך הסכמה את חלוקת התפקידים. בשנות הארבעים התמסדה הפריטטיות במזכירות ובמועצת המשק (מוסד מתווך בין המזכירות לאסיפה הכללית) הגם שחברי מפא"י חזרו ותבעו לקיים בחירות יחסיות ולתת ביטוי ליתרונם בקרב כלל החברים⁴³. כאשר כשלה ועדת המינויים במלאכתה תוגברה על ידי האסיפה בחברים נוספים ו/או קיבלה ארכה נוספת עד שתושג הסכמה על רשימת המועמדים. בדרך זו נשמרה היריבות לפורומים מצומצמים שאפשרו הידברות ולא נמסרו לידי האסיפה הכללית שהכרעותיה עלולות היו לדחוק את אחד מן הצדדים לתגובה של אין ברירה. מודוס ויונדי זה לא תוקנן מעולם בתקנון פורמלי והתקיים לאורך שנים תוך משברים תכופים, אולם שני הפלגים העדיפו למלא אחריו מתוך חרדה משותפת לשלמות המשק והחברה. דרך נוספת לרכז את הקיטוב הסיעתי היתה במינוי מוסכם של חברים המקובלים ביושרם, באמינותם הקיבוצית וביכולתם לתפקד בעבודת צוות. לא

⁴² ינאי, אהרון, תולדות עין חרוד, ספר ב', הוצאת דבר, 1983, עמ' 392-398.

⁴³ הסדר זה התמסד בעקבות משבר ועדת המינויים בסתיו 1946. ספר הפרטיכלים מס' 8, 1946. 2.9, 4.9, אע"מ.

פעם היו חברים ממפלגה מסוימת מעדיפים מינוי של יריב פוליטי הניחן בתכונות הללו על פני חבר ממפלגתם הידוע בחוסר פשרנות⁴⁴.

בלם אחר בפני התלקחות מסוכנת של המריבה הפנימית היתה חלוקת הגזרות שאפיינה את האקטיבה העין חרודית. בעוד ההנהגה התנועתית שקועה כל כולה בניהול הקיבוץ המאוחד נשארו פעילי "האופוזיציה" תחומים בניהולו של המשק. חלוקת גזרות זו לא הרבתה ידידות ואחוזה אולם הקטינה את שטח החיכוך שבין האישים היריבים והותירה לאלה גם לאלה מרחב פעולה משלהם.

למן 1949 התנסתה החברה בעין חרוד במבחנים קשים יותר ויותר של המשך התפקוד המשותף בתנאים של הקצנה גוברת ביחסי הסיעות. בעין חרוד כבמשקים אחרים התמקד המאבק הפנימי בתחום הרגיש של ההשפעה על בני המשק ועל חברות הנוער שנקלטו כהכשרות במקום.

בית הספר המשותף נוהל אמנם על ידי חבר מפא"י נמרץ ודומיננטי כחיים שפרוני, אך בשטח עצמו היתה לשני מחנכים חברי מפ"ם השפעה סוחפת על הבנים. הקסם האישי ומעורבותם הישירה של מנחם אורן (חבר תל יוסף) ומשה טבנקין בחיי הנוער עשו את שלהם למורת רוחם הגוברת של חברי מפא"י בעין חרוד. בחברת הילדים היה המצב דומה: על חברת הילדים הופקד חגי אדר, בן משק פעלתן וקנאי למפא"י. אולם בהדרכת הכיתות בלטו יותר המדריכים הנאמנים למפ"ם. כנגד הלהט של אלה, חלקם משוחררי הפלמ"ח ועטורים בהילתו, וכנגד נטיית הצעירים לרדיקליזם האנטי בן גוריוני התקשו חברי מפא"י להתמודד. על רקע זה פרץ ביולי 1949 ויכוח שמצא דרכו לאסיפת המשק. עילת המריבה היתה יוזמת מדריכים חברי מפא"י לארגן משלחת של נערים מן הכיתות הגבוהות לכנס נוער ארצי של מפא"י. חברי מפ"ם התלוננו כי הנהלת בית הספר נותנת יד לפוליטיזציה של חיי הנוער ותבעו להגדיר את פעילות הנוער למפעלי הקיבוץ בלבד. חברי מפא"י טענו כי בידוד הנערים במסגרת הקיבוציות בלבד משרתת את מפ"ם ומונעת מהם את הזכות להשפיע על הנוער. בקולות הרוב של חברי מפא"י באסיפת המשק הוחלט לאשר את יציאת הנערים המעוניינים בכך לכנס מפא"י ובה בעת להתמיד בפריטיות מפלגתית בפעילות הנוער בקיבוץ⁴⁵.

חודש מאוחר יותר נקלעה ועדת המינויים למבוי סתום בנסיונה להגיע להרכב מוסכם של מזכירות חדשה. חברי מפ"ם תבעו לשמור על הרכב פריטטי בעוד בין חברי מפא"י רבו הדורשים לחדול ממאמצי הפשרה ולהביא את הדברים להכרעת האסיפה. שוב היה זה שלמה לביא שקרא

⁴⁴ דמות בולטת מעין זו היה אברהם ברנד. אף שהיה חבר לאחה"ע מובהק זכה לאימון מלא מצד כל החברים. ברנד חזר ונבחר למזכיר על דעת שני הפלגים ותרם תרומה משמעותית לתפקוד המערכת בשנים בהן החריפה מאוד המחלוקת הפנימית. על מורכבות פניה של החברה בעין חרוד למדתי מתוך הראיונות הללו: ראיון עם סוני זילבר, עי"ח מאוחד, אוקטובר 1984.

ראיון עם אברהם ברנד, עי"ח מאוחד, אוקטובר 1984.

ראיון עם אהרון ינאי, עי"ח איחוד, אוקטובר 1984.

⁴⁵ פרטיכל אסיפות עי"ח, 1.7.1949, ארכיון אי"ח איחוד (אע"א). הפריטיות בהדרכה נשמרה בקפדנות. כך למשל יצאו משה טבנקין וחגי אדר גם יחד למחנה הקיץ של בני הקיבוצים.

לחבריו לא להרחיק לכת ולאפשר לוועדת המינויים ארכה נוספת כדי להשיג הרכב מוסכם⁴⁶. בתוך חודשיים נוספים הושגה פשרה לפיה ישמר למפא"י רוב במזכירות ואילו הפריטטיות תובטח בחלוקת שני התפקידים הבכירים: המזכיר יהיה חבר מפ"ם בעוד המזכירה ומרכז המשק יהיו חברי מפא"י.

הבחירות לוועידת הקיבוץ שנערכו ביולי 1949 גרמו אכזבה למפא"י. בהצבעה הצטמצם הרוב של מפא"י לכדי 18 קולות בלבד⁴⁷. נראה כי מפא"י שילמה בבחירות את מחיר "אדישותם" של רבים מבין תומכיה בקרב "הרוב הדומם" שלא טרחו להתייבב להצבעה או שמא הביעו בכך את מחאתם על התגרנות הסיעתית. מפ"ם שאבה עידוד מתוצאות הבחירות והגבירה פעלתנותה בהדרכת חברות הנוער וחברת הילדים, תוך שהיא נעזרת באהדת רוב בני המשק הבוגרים, עתודת המדריכים של עין חרוד. ב-1949 מנתה שכבה זו כ-150 חברים. אלה התארגנו בסתיו 1949 בחוג הנוער תוך הבטחה להירתם להדרכת חברת הילדים ולהימנע מעיסוק בפוליטיקה. התחייבות אחרונה זאת התגלתה במהרה כמס-שפתיים ולכך דאגו יוחאי סבוראי ויוסף טבנקין, שעמדו בראש חוג הנוער. בהשראתם החליט החוג לאסור על צעירה בת המשק לצאת לסמינר של מפא"י בבית ברל, החלטה שדירבנה את מפא"י לערער על עצם קיומו של החוג⁴⁸. מנגד גבר לחצם של התקיפים בין חברי מפא"י לחדול מפריטטיות ולהשיג הכרעה באמצעות הצבעה בקלפי, כך בויכוח על חלוקת עיתון יומי לחברים ("דבר" מול "על-המשמר") ועיתוני הילדים ("דבר לילדים" מול "משמר לילדים") וכך בויכוח על שליחת חברים ללימודים קצרים וארוכים⁴⁹.

עין חרוד הילכה אפוא על חבל דק של פשרה כאשר שני גורמים עיקרים מאיימים על יכולתה של החברה להבטיח את שווי המשקל הרופף – הפיתוי של מפא"י לעשות שימוש בכוח הרוב מצד אחד, והקנאות הסיעתית שלובתה על ידי הבנים משוחררי הפלמ"ח מצד שני.

בדצמבר 1949 נקלט בעין חרוד גרעין של 60 צעירים עולים ממצרים. על פי המקובל הודרך הגרעין על ידי שני מדריכים, אחד לכל מפלגה. לא עבר זמן ומאמצי המדריכים לכבוש את נפש הנערים, כל מדריך לעמדתו הפוליטית, קרעו את הגרעין לשתי סיעות מתנגחות. הדי הסכסוך הגיעו עד שולחן מזכירות הקיבוץ המאוחד וסופו בפילוג הגרעין. באפריל 1950 עבר המיעוט המוגדר למפ"ם מעין חרוד למעוז חיים. שני הפלגים במשק, כל צד ושיקולו שלו ושניהם כאחד מתוך שאיפה להשתחרר ממגבלות הפריטטיות, השלימו עם פוליטיזציה גלויה ולגאלית של ההדרכה בחברות

⁴⁶ שם, 10.9.1949.

⁴⁷ יומן עי"ה, 5.8.1949. מפא"י זכתה ב-254 קולות ומפ"ם ב-236.

⁴⁸ שם, 11.1949.

⁴⁹ פרטיכל אסיפות, 17.9.1949, אע"א.

הנוער⁵⁰. למן הגרעין המצרי והלאה הוסכם כי חברות הנוער תודרכנה לפי תור על ידי מפלגה אחת בלבד. היו שראו בהסדר החדש דרך לצמצם את נקודות החיכוך בין הפלגים אך בפועל היה בכך צעד נוסף להנהגת מפתח סיעתי פוליטי בכל תחומי הפעילות החברתית. מטבע הדברים היה זה הרוב, קרי חברי מפא"י, שנקט בתקיפות הולכת וגוברת במגמה של הסתלקות מן המודוס-ויונדי הפריטטי. בקיץ 1950, ודאי גם בהשראת הסלמות הסכסוך בקיבוץ כולו, חולק התקציב לפעילות מפלגתית בהתאם ליחסי הכוחות במשק (כל חבר נתבקש להצהיר על זהותו המפלגתית) ונסתיים הויכוח הממושך בשאלת העיתונות היומית בהחלטה לאפשר לכל חבר עיתון מפלגתי על פי בחירתו. פסיעות "קטנות" אלה היוו מבוא למחלוקת חמורה ומשמעותית יותר סביב דרישת חברי מפא"י להנהגת מפתח מפלגתי במכסות הגיוס של חברי עין חרוד. עילת המחלוקת היתה תביעת חברי מפא"י לחשב את חבריה המתגייסים לשח"ל (התנדבות חברי מפא"י לפעילות ביישובי העולים) בתוך מכסת הגיוס שחייבת עין חרוד לתנועה. חברי מפ"ם היתנו הסכמתם באישור מזכירות הקיבוץ אשר הודיעה קטגורית על התנגדותה לכלול גיוס מפלגתי במכסת הגיוס של התנועה.

כשלושה חודשים סערה עין חרוד סביב שאלת הגיוס לשח"ל ובינתיים הוקפא כל גיוס נוסף לפעילות תנועתית. חברי מפא"י איימו כי השאלה תובא להכרעה ברפרנדום אך חזרו בהם נוכח הודעת חברי מפ"ם כי יחרימו את ההצבעה. השבתת הגיוסים דרבנה את שני הצדדים ואת מזכירות הקיבוץ להסכים על פשרה לפיה יוכר הגיוס לשח"ל כגיוס תנועתי ויתבצע באמצעות ועדת גיוס של מזכירות הקיבוץ⁵¹.

עוד בטרם שככה מחלוקת הגיוס פרץ בעין חרוד משבר נוסף וחריף מקודמו. על הפרק עמדה בחירת מזכירות חדשה וחברי מפא"י הודיעו כי לא יסכימו עוד להשאיר לוועדת המינויים את הסמכות להרכיב את רשימת המועמדים. בה בעת, באוגוסט 1950, התנגחו שני הפלגים בעקבות יוזמת חברי מפא"י לקלוט בעין חרוד חבורת עולים יוצאי בבל. שלא כבמקרה של חברת הנוער היתה קבוצת העולים הבוגרים (כ-60 במספר) עתודה אפשרית לחברות במשק תוך שנה-שנתיים. כדי לגבור על התנגדות חברי מפ"ם הציעו חברי מפא"י כי חבורת העולים הבאה תימסר להדרכת חברי מפ"ם ובהחלטת רוב באסיפה אושרה קבלת החבורה הבלית⁵². הימים היו ימי הרתיחה הסיעתית שלמחרת מועצת הקיבוץ בפתח תקווה, ובעין חרוד, כבמשקים אחרים בהם היו חברי מפא"י רוב, ניכר היה כי הם מאמצים עמדה קשיחה יותר ויותר.

⁵⁰ יומן עי"ח, 14.4.1950, "המשק לא דן בקרע בתוכנו ולא השתדל למנוע פילוג" כתב חבר הגרעין, איש מפ"ם, בדברי פרידה מן המשק, "אנחנו מבינים שזוהי תוצאת המצב במשק".

⁵¹ פרטיכל אסיפות 15.4.1950, 24.6, 22.7, אע"א.

⁵² שם, 16.8.1950.

ג) עין חרוד, אוגוסט 1950 עד יוני 1951: משבר הבחירות למזכירות

כאשר הגיע מועד החלפת המזכירות באוגוסט 1950, תבעו חברי מפא"י לקבל את תפקיד שני המזכירים (חבר וחברה כמקובל) ולהבטיח עבורם רוב של שלושה במזכירות. מנגד דרשו חברי מפ"ם לשמור על המודוס לפיו יתחלקו תפקידי המזכירים בין שתי המפלגות. המחלוקת שיתקה את ועדת המינויים וחברי מפא"י הציעו להביא להכרעה ברפרנדום את השאלה האם להנהיג (כדרישתה) בחירות יחסיות או להמשיך במודוס הקיים. החשש של מרבית החברים מפני החרפת העימות סייע לחברי מפ"ם לגייס באסיפה רוב זעיר להצעתה כי הרכב המזכירות יוחזר לטיפול של ועדת המינויים⁵³.

בועדת המינויים הסתבר כי המחלוקת גלשה לפסים אישיים. חברי מפ"ם פסלו את הכללתם של משה דרוזובסקי ויהודה אדר במזכירות ואילו מפא"י פסלה כל הרכב בו ייכלל יוסף טבנקין. אלה גם אלה היו המייצגים הבולטים של הקנאות הסיעתית ומבחינה זו היה טעם בתביעה לכלול במזכירות חברים מתונים ומקובלים יותר על שני הצדדים. אולם בסתיו 1949 באה היוזמה לפסילה מצידם של הקיצוניים שבשתי הסיעות ולא מקרב שוחרי הפשרה. כיוון שכך היה הסיכוי להסכים על הרכב מתון של חברי המזכירות קלוש ביותר. תחת החתירה המשותפת להבטיח צוות המסוגל לתפקד יחד באה עתה החובה לגלות סולידאריות סיעתית עם נושאי הדגל.

ועדת המינויים החזירה את הכדור לידי האסיפה וזו נקלעה לפולמוס חוזר ונשנה על דרך הבחירה: חברי מפא"י תבעו בחירות יחסיות בעוד מפ"ם דורשת בחירות אישיות. בנובמבר הזהירו חברי מפא"י כי לא ישלימו עוד עם וטו של מיעוט ויקיימו בחירות יחסיות גם בלעדי חברי מפ"ם. בלחץ האיום הזה הסכימו חברי מפ"ם כי חברי מפא"י יהנו מרוב של 9 מול 8 במזכירות המיועדת תוך מתן חופש לכל צד לבחור באנשיו למזכירות. מפא"י הגיבה על הנסיגה לכאורה של מפ"ם בלאו נחרץ ועמדה על כך כי המפתח המפלגתי יקבע בהצבעת קלפי⁵⁴.

בראשית ינואר 1951 הזהירו חברי מפא"י כי לא יסכימו להשהות עוד את ההכרעה: 200 חברים חתמו על עצומה הדורשת לקיים בחירות יחסיות. על כך הגיבו חברי מפ"ם באזהרה כי אם יכפו עליהם בחירות יחסיות יערערו עליהן במוסדות הקיבוץ המאוחד. שעה שבאשדות יעקב ובגבעת השלושה כבר הכריעו חברי מפא"י בזכות חלוקת המשק והחברה נרתעו עמיתיהם בעין חרוד מלחצות את הרוביקון: "אנחנו נחיה יחד כמו שחי זוג במשפחה בריב מתמיד ובכל זאת ממשיכים". ואמנם חזרו בהם חברי מפא"י בעין חרוד מכוונתם לערוך בחירות יחסיות ותחת זאת הציעו לחייב

⁵³ שם, אסיפות בחודש ספטמבר 1950.

⁵⁴ שם, אסיפות באוקטובר ובנובמבר 1950.

את המזכירות הקיימת להמשיך ולשאת בעול. עם זאת הוחלט לפי תביעתם כי כל השקעה והוצאה שמעל 500 ל"י השנויה במחלוקת תועבר להכרעת האסיפה⁵⁵.

ביצוע פשרת פברואר נתקל בקשיים הן מצד המזכירות שתבעה בתוקף לסיים את כהונתה והן משום סרבול תהליכי קבלת ההחלטות בעניינים שוטפים. במרץ 1951 מונתה ועדת שניים פאריטטית (משה טבנקין וישראל אלברטון) להציע דרך מוסכמת לבחירת המזכירות. כדי להפשיר את התנגדות חברי מפ"ם הבטיחו חברי מפא"י להימנע מהתארגנות סיעתית לקראת בחירות, אך באביב 1951 לא היו חברי מפ"ם יכולים לראות בהבטחה כזאת יותר ממס שפתיים. העיניים היו נשואות אותה עת אל מועצת הקיבוץ הקרובה והתחושה כי הפילוג עומד בפתח שלטה בכל. בתנאים אלה היה חששם של חברי מפ"ם לעמוד בפני מבחן כוח בתוך עין חרוד מבוסס למדי, כפי שאמנם הסתבר ימים ספורים לאחר מועצת הפילוג בנען. בבחירות לקונגרס הציוני מפא"י זכתה ב-344 קולות ומפ"ם ב-222 בלבד. פער דומה גילו גם הבחירות לכנסת השנייה ביולי אותה שנה כאשר זכתה מפא"י ברוב של 103 קולות על פני מפ"ם⁵⁶.

כחודש לאחר מועצת הקיבוץ בנען חדלו חברי מפא"י לשלוח את מיסיהם לקיבוץ המאוחד ובסתיו, כאשר חגגה עין חרוד את יום העלייה על הקרקע, היו כבר כל מוסדות המשק מחולקים בין שני הפלגים. הכשרון לריב מבלי להיפרד שעמד לעין חרוד כל שנות הסכסוך הוסב עתה להתגוששות מרה כמוה לא ידע אף לא משק אחר בקבה"מ. ארבע שנים תמימות נאבקו שני הפלגים על זכותם להישאר בנקודה הקיימת בעין חרוד ההיסטורית כשני תאומים סיאמיים המכלים זה את זה מבלי יכולת להינתק.

ה. דינאמיקה של סכסוך סיעתי פוליטי בגבעת השלושה ובעין חרוד: השוואה

ומסקנות

- הקווים החברתיים הדומים בין גבעת השלושה לבין עין חרוד בולטים לעין:
1. בשני המשקים היוותה הקבוצה המייסדת, חלוצי העלייה השלישית, גורם דומיננטי בהנהגת החברה והמשק לאורך שנות העשרים, השלושים והארבעים. כאן גם שם היתה שכבת הוותיקים רובה ככולה יוצאת מזרח אירופה, טעונה באני מאמין אידיאולוגי עיקש וקנאי ולמודת מאבק קיום בתנאי מצוקה ומחסור.
  2. בשני המשקים התגלעה, כבר מראשיתם, מחלוקת פנימית בקרב שכבת המייסדים, מחלוקת שהתמידה כל שנותיהם. בעיקריה היתה המחלוקת זהה בשני המשקים: "אנשי התנועה",

⁵⁵ שם, אסיפות בינואר ובפברואר 1951.

⁵⁶ יומני ע"ח, 1951, 15.6; 3.8.

חסידי הקיבוץ כארגון תנועתי ריכוזי המפעיל את משקיו ופלוגותיו כתאים מגוייסים ליעדים תנועתיים מול "אנשי המשק" שראו בתנועה אמצעי מסייע לביסוסו וחיזוקו של התא המשקי ותבעו יתר אוטונומיזם למשק הבודד.

3. בעין חרוד תחילה ובגבעת השלושה מעט מאוחר יותר הוליכה המחלוקת הפנימית להתגבשות מחנות חברתיים יריבים ואף לאנטגוניזם אישי בתוך ההנהגות המקומיות. אף שהנורמות הקיבוציות סלדו ממאבקים כוחניים גלויים ומהתארגנויות סיעתיות סחפה היריבות ב"צמרת" את החברים מן השורה להזדהות עם צד זה או אחר וכרסמה בתהליך מהיר למדי בהשפעתם של המתונים שבקבוצה.

4. בשני המשקים עוצבו דפוסים של מאבק סיעתי עוד בטרם נתגלע קרע גלוי בין הנהגת הקיבוץ להנהגת מפא"י ובשניהם היתה הפוליטיזציה של היריבות הפנימית המשכה הרציף של המחלוקת בין "אנשי המשק" ל"אנשי התנועה".

5. כאן גם שם התאפיינו פעילי שני הפלגים בקנאות להשקפותיהם ולדרכם וברגישות פחותה לתחושותיו ולכבודו של הזולת. עם זאת אפשר להבחין, בהכללה, כי במאזן הקנאות וחוסר הסובלנות לדעה האחרת היה חלקם של "אנשי התנועה" מכריע יותר. בעיקר כאשר לבש הסכסוך את זהותו הפוליטית מפלגתית.

6. בעין חרוד ובגבעת השלושה היה חלקם של אנשי התנועה בהנהגה המקומית בולט יותר וכך גם השפעתם על הדור השני. מנגד מצאו "אנשי המשק" שפה משותפת עם רבים מבין העולים שהצטרפו למשקים בשנות השלושים. כך הוליכו הגידול הדמוגרפי והנמרץ והתבססותם של המשקים לשינוי ביחסי הכוחות הפנימיים. בעין חרוד הפכה "האופוזיציה" של "אנשי המשק" לרוב יציב החל מן המחצית השנייה של שנות השלושים ובגבעת השלושה עלתה האופוזיציה עד ל-40% ויותר מכלל החברים. הפוליטיזציה של הסכסוך תרמה אף היא לעליית כוחה היחסי של האופוזיציה ובוודאי להתגבשותה כסיעה לוחמנית, התפתחות שהואצה מאד לאחר פילוג מפא"י ב-1944.

בצד הקווים המשותפים בולטים שני גורמים עיקריים שהבדילו בין המשקים והשפיעו על עיצוב שונה של דפוסים הסכסוך בתוכם:

1. עין חרוד, למעט תקופות קצרות (לאחר פילוג גדוד העבודה ולאחר עזיבת "המושבניקים"), היתה כל תולדותיה בתנופה של גידול דמוגרפי ומשקי. לעומתה נשארה גבעת השלושה כל

שנותיה עד לפילוג כבולה בסד צר של אדמה חקלאית ושל שטח לבניית הנקודה. הראשונה היתה קבוצה עם לוקאל-פטריוטיזם גאה ומופגן בעוד השנייה התאפיינה בתחושת קיפוח מתמדת.

2. על אף גידולה הדמוגרפי נשמרה בעין חרוד בכורתם החברתית של המייסדים אנשי הגדוד וחבורת העמק. ככל שהיו מחוככים וחלוקים בתוכם הרי שנשאו עימם המייסדים מורשת ומחוייבות לעבר וליצירה משותפים כמו גם רתיעה מפני הישנותו של פילוג נוסף. לא כך היה תהליך עיצובה של השכבה המרכזית בגבעת השלושה. זו נבנתה מחוג מייסדים קטן יחסית אליו הצטרפו בראשית שנות השלושים חלוצי קלוסובה. המיזוג בין שני מרכיבים אלה היה מתוח כבר מראשיתו והשפיע גם בשנים הבאות על קשייה של הגבעה להטמיע בתוכה את קבוצות העולים.

הבדלים אלה מסייעים להסביר את הסיבות לתגובה השונה של שתי החברות הללו בשלהי שנות הארבעים, שעה שהפילוג הפך איום מוחשי על המשך החיים ביחד. גבעת השלושה ועין חרוד היו משקי ריב מובהקים אולם הקבוצה הראשונה לא ניחנה ב"כשרונה" של השנייה לריב אך לא להיפרד. סף המוכנות של גבעת השלושה להמשיך ולשאת את ייסורי המריבה הפנימית היה נמוך יותר.

עם זאת אין הבדלים אלה בין שתי הקבוצות יכולים כשלעצמם לספק תשובה לשאלה מה גרם לאחת להתבקע תחת לחץ המריבה הסיעתית, קודם שהתפלגה התנועה כולה, בעוד בשנייה נשארו שני הפלגים אחוזים זה בזה גם לאחר שנפל הפור.

בגבעת השלושה שמרה מפ"ם על רוב אך בשלהי שנות הארבעים היה זה רוב זעיר מכדי שחברי מפא"י במקום יהיו מוכנים להשלים עם תכתיבו. יחסי הכוחות היו צמודים מכדי שאפשר יהיה למערכת לתפקד ללא פשרה והחשדנות ההדדית היתה עמוקה מכדי שתושג פשרה. כאשר התגשמה לבסוף הציפייה לעבור לנקודה החדשה היתה הרקמה החברתית שסועה במידה שהצדיקה את התפלגות הקבוצה לשני משקים נפרדים. לדידם של מרבית החברים היתה ההעברה לנזלה הזדמנות שאי אפשר היה לסרב לה להיחלץ מ"ריקודו של השטן".

בעין חרוד הייה הרוב של מפא"י קטן אמנם אך יציב למדי. במובן מסויים דווקא היותה של מפא"י רוב במקום הוא שאילץ את שני הצדדים לפשרות ולשיתוף פעולה. חברי מפ"ם לא היו יכולים מנטלית ומעשית לשמש אופוזיציה במקום בעוד לחברי מפא"י לא היו הרצון והיכולת לנשל בכוח הרוב את האקטיבה של מפ"ם מהנהלת המשק. כאשר נפל הפור לפילוג סירב טבנקין לקבל את הדין ולעזוב את עין חרוד ההיסטורית ובסיוע נאמניו הקנאים כפה על עין חרוד ארבע שנים של האבקות מרה ואף אלימה.

ו. הקיבוץ בדרך לפילוג: ספטמבר 1950 – ינואר 1951

א) הפילוג בהסתדרות הצופים והסכסוך הפוליטי בנוער העובד

בעוד מדרדר הסכסוך בקיבוץ לקראת קרע גמור הגיעה גם היריבות בין שליחי מפ"ם ומפא"י בתנועות הנוער "המעורבות" לנקודת משבר, כך בהסתדרות הכללית של הצופים (שכללה ב-1950 כ-7,000 חניכים) וכך בנוער העובד (כ-20,000 חניכים)⁵⁷.

בראשית 1951 היו שתי התנועות הללו, ובעיקר הנוער העובד, מרכיב עיקרי בזרימת גרעינים של מגשימים למשקי הקיבוץ. בכלל 1,000 בוגרי תנועות הנוער שהצטרפו לקיבוץ והיו מאורגנים בו בהכשרות בשנה זו, היו 700 חניכי הנוער העובד, 100 חניכי הצופים, 100 חניכי המחנות העולים ו-40 חניכי התנועה המאוחדת⁵⁸.

החל מ-1949 עלה בידי מפא"י לחולל מהפך של ממש ביחסי הכוחות בנוער העובד. סמינר המדריכים בבית ברל הכשיר עשרות של מדריכים נאמנים למפא"י ובכללם גם חברי הקיבוץ. תוך חמש שנים, עד 1950, גדל מספר חברי מפא"י מן הקיבוץ שהדריכו בנוער העובד מ-4 בלבד ל-58, בהשוואה לגידול מ-30 ל-40 של חברי מפ"ם מן הקיבוץ. בתנועת הצופים (בשכבה המגשימה) נשמר למפ"ם רוב מכריע כיוון שכל המדריכים באו משבעת המשקים של הצופים אשר בחמישה מהם היה למפ"ם רוב מכריע: מול 10 מדריכים חברי מפ"ם בקיבוץ ניצבו ב-1950 רק 3-4 חברי הקיבוץ אנשי מפא"י⁵⁹. חברי מפא"י בקיבוץ נטלו חלק מרכזי בהדרכה ובהכשרה של מדריכים על ידי מפלגתם וחזרו ותבעו מהנהגת מפא"י לגלות יתר נחרצות במאבק על הנוער⁶⁰.

כבר ב-1944 ביקשה הנהגת הסתדרות הצופים בהשראת מפא"י לבודד את משקי הצופים (מפעלים) מהשפעה על חניכי השכבה המתבגרת אך נרתעה מחשש להתמרדות החניכים. בחמש השנים הבאות הוכשרו מדריכים מן העיר, מחבר הקבוצות, מהמושבים ואף הועברו מדריכים מתנועות נוער אחרות לחיזוק ההדרכה ה"ממלכתית" בהסתדרות הצופים. במקביל קוימו מגעים עם תנועות הנוער האזרחיות כ"מכבי הצעיר" ו"בני עקיבא" על הצטרפות להסתדרות הצופים⁶¹. מאמץ

⁵⁷ באותה עת כללה התנועה המאוחדת (מפא"י) כ-4,000 חניכים והמחנות העולים (מפ"ם) כ-2,000 חניכים. הנתונים מתוך מידע שנמסר בישיבות מזה"ק בדצמבר 1950 ובפברואר 1951, אק"מ, 1 ב' 37/8-38, וכן מתוך דיווח של רפאל בש בוועדה הפוליטית של מפא"י, 7.3.1951, אב"ב, 26/55/1, כרך א'.

⁵⁸ על ההכשרות הללו יש להוסיף 7 קבוצות נח"ל. אלו שובצו למשקים על פי הגדרתן המפלגתית ו/או על פי סיכום בין האגף לנח"ל ונוער לבין מזה"ק.

פגישת פעילי מפ"ם בקיבוץ, 9.4.1950, אק"מ, 13 י"א/3. וכן ביומן גלר 17.12.1950, אק"מ 1 ב' 37/8. במחנות העולים הדריכו 30 חברי מפ"ם בקיבוץ ובתנועה המאוחדת כ-15 חברי מפא"י.

⁶⁰ רפאל בש טען, בקיץ 1951, כי "אזור ההשפעה" של מפא"י בקרב הנוער העירוני כולל 20,000 חניכים לעומת כ-16 אלף של מפ"ם, אך התלונן כי מפא"י אינה ממצה את יתרונה בתפוקה של מגשימים. "הפועל הצעיר", מס' 41-42, 18.7.1950.

⁶¹ אלון, חמדה, היה נכון. בין המהלכים לחזק את זיקת הצופים למסגרות הממלכתיות, קרי למסגרות האוסרות חינוך פוליטי-מפלגתי, היה הידוק הקשר עם הגדנ"ע. ב-1949 נערך סמינר גדול וראשון מסוגו למדריכים בשיתוף

זה נשא פרי והכשיר את התנאים למהלך תקיף יותר כלפי מדריכי מפ"ם. תחילה הועברה הסמכות להכריע על משק היעד של הגרעין (שהיה מקובץ מחניכי התנועה במקומות ישוב שונים) מן הכינוס הארצי של השכבה המתבגרת לסניפים המקומיים. כך יכולים היו המדריכים "הממלכתיים" לנצל את יתרונם המספרי בקבוצות הקטנות והפזורות. הצעד הבא היה דרסטי יותר: ועדת המדריכים, מוסד של ההנהגה שהיה מוסמך לגייס ולאשר מדריכים, סירבה לאשר גיוס מדריכים חברי מפ"ם מעבר למכסה שנקבעה על ידי ההנהגה עצמה. מנגד פעלו המפעלים (מעגן מיכאל, בארי, פלמחים, תל-רעים ויראון) במגמה לבצר את השפעתם על הסניפים הגדולים בחיפה ובתל-אביב, באמצעות מוסדות אוטונומיים⁶². ההתנגשות הבלתי נמנעת התחוללה באוקטובר 1950. המועצה הארצית של הצופים שהתכנסה בירושלים החליטה לפסול את זכות ההדרכה ממדריכים "שאינם מצהירים נאמנות לערכים הדמוקרטיים שהם יסוד היסודות של מדינת ישראל, תוך התנגדות לדיקטטורה בכל גווניה, צורותיה וכינוייה (דמוקרטיה עממית וכו')". הן כדרך והן כאמצעי חולף⁶³. עוד החליטה המועצה, תוך הימנעות הפגנתית של שליחי חמשת המפעלים, כי מרכז הצופים יוסמך להכין שיטה חדשה לחלוקת ההכשרות בין זרמי ההתיישבות.

נציגי המפעלים (למעט חצרים ותל-קציר בהם היה למפא"י רוב מכריע) ערערו על החלטת המועצה אך נדחו בתקיפות: "אתם אנשים טובים מאוד להשקפתכם ולרוחכם, אך איתנו אין זה מתחבר. חנכו אתם בתנועה של מפלגתכם"⁶⁴. המפעלים נענו לאתגר ובנובמבר 1950 הצהירו 800 חניכי המתבגרת בתל אביב ו-200 חניכים בחיפה על נאמנותם למדריכים חברי מפ"ם⁶⁵.

הפילוג קיבל גושפנקא סופית באפריל 1951 כאשר כונסה המועצה הארצית ה-17 ללא שיוזמנו אליה נציגי חמשת המפעלים וחניכיהם. ימים ספורים לאחר מועצת הקיבוץ בנען, בשלהי מאי, הכריזו המורחקים על הקמת "תנועת הצופים החלוציים" והגדירו עצמם לקיבוץ המאוחד. חודשיים אחר כך התאחדו אלה עם המחנות העולים.

צעדי הפילוג בהצופים דירבנו את חברי מפא"י בקיבוץ להגביר לחצם על הנהגת מפלגתם להביא למהלך דומה בנוער העובד: "המטרה המרחיקה לכת היתה שבמשך שנה-שנתיים יעזבו (מפ"ם) את התנועה". גילה רפאל בש את כוונת חבריו למן סוף 1949⁶⁶. המטרה הראשונה אליה חתרו בש

מפקדת הגדנ"ע. המרצים היו על טהרת מפא"י יהושע אריאלי (מפקד הגדנ"ע בירושלים) אהרון ידלין (חבר חצרים, מפעל הצופים שבו היה למפא"י רוב מכריע), שמריהו ויונינה טלמון.

⁶² פגישות עם שלחי הקיבוץ, חברי מפ"ם, בהצופים. יומן גלר, 2.10.1950, 12, 24.

⁶³ החלטות המועצה הארצית של הצופים, בירושלים, סוכות תשי"א, המכון הביבליוגרפי, בארי.

⁶⁴ תשובת אריה כרוך לחברי מפ"ם בהצופים. 10.10.1950. אלון, חמדה, היה נכון, עמ' 265.

⁶⁵ יומן גלר, 21.12.1951, אק"מ, 1 ב' 38/8.

⁶⁶ רפאל בש בישיבת הועדה הפוליטית של מזכירות מפא"י, 7.3.1951, אב"ב, 26/55/1, כרך א'. למזלנו ביטלנו לאט לאט את המוסד הזה ולא קיבלנו את הכרעותיו, הסביר בש את טקטיקת השחיקה שהפעילה מפא"י כנגד בורות דוד כהן בנוער העובד.

ועמיתיו בקיבוץ היתה ביטול הפריטטיות במזכירות הנוער העובד, הסדר שנקבע למחרת פילוג מפא"י והתבסס על בורות של "אבי התנועה" דוד כהן.

בנובמבר 1949 תבעו חברי מפא"י בנוער העובד לקיים בחירות יחסיות לועידת התנועה ולשים קץ לפריטטיות. מפ"ם בנוער העובד התנגדה לשינוי המודוס הפריטטי והמיקוח על שיטת הבחירות נמשך כל שנת 1950. כיוון שמפ"ם נהנתה מהשפעה יתרה בקרב הסקטור הלומד של התנועה (סקטור שכונה "התנועה החינוכית" ובו, בניגוד לסקטור המקצועי, הותר חינוך "אידיאולוגי" במעטה של חינוך לזרם התיישבות זה או אחר) התנגדה היא, קרי חברי מפ"ם מן הקיבוץ, להפריד בין הבחירות בשני הסקטורים. כמו כן, מנימוקים דומים, התנגדו חברי מפ"ם לתת זכות הצבעה לשכבה הצעירה (בה כמעט ולא פעלו מדריכי מפ"ם) ולהנמיך את המדד לציר.

הויכוח על שיטת הבחירות נקלע למבוי סתום. רפאל בש ועמיתיו פנו שוב אל מפלגתם לכפות בכוח הרוב בהסתדרות את תנאייהם להמשך הפעולה המשותפת בנוער העובד. בראש המתנגדים לפילוג "מלמעלה" של הנוער העובד התייצב פנחס לבון (לוביאנקר), לעמדתו הצטרפו בן גוריון ומרבית חברי מזכירות מפא"י. אלה גרסו כי "במקום פילוג רשמי יש לגבש פילוג בעובדה" (כדברי לבון) וצידדו בתוכנית הוותיקה של מפא"י לכבוש את הנוער העובד למפא"י על ידי חידוש התביעה לאיחוד כל תנועות הנוער הקשורות בהסתדרות. בסיכומו של דבר הוסכם כי ועידת הנוער העובד תתקיים לאחר הבחירות לכנסת השלישית אשר נועדו ליולי 1951. דחיית הועידה הבטיחה אמנם את המשך ההסדר הפריטטי במוסדות הנוער העובד אך בשטח עצמו הגיעו הדברים לכך ש"עבודת ההסברה נעשית גם בידיים"⁶⁷.

בעוד חברי מפא"י בקיבוץ מחזקים את השפעתם על עתודות הנוער של הקיבוץ נקלעו חברי מפ"ם בקיבוץ למשבר חמור ביותר בכל הקשור לתנועת הנוער בחוץ לארץ. "התרוקנות" הגולה מעתודות חלוציות, עם זרימת גלי העלייה לאחר מלחמת העצמאות, הקשתה על שליחי כל התנועות הציוניות, וביתר שאת על שליחי מפ"ם שפעלו בחסות ממסד סוכנותי מסתייג ולעתים אף עויין. כיוון שסניפי "דרור-החלוץ הצעיר" הצטמקו מאוד צמצמה הסוכנות בהתאם את תקציבי השליחות לחברי הקיבוץ. במצבה הפיננסי של הקופה הסוכנותית היתה מגמה זו מוצדקת גם אלמלא נקשרה למאבקים הפוליטיים. גורם נוסף שהכביד על שליחי הקיבוץ חברי מפ"ם היה הקושי הגובר לגייס בארצות המערב אהדה למפלגה הלוחמת נגד הממלכתיות וכנגד קברניטי המדינה. הרדיקליזם האידיאולוגי מצא לו נפשות בדרום-אמריקה אך הרחיק רבים יותר מהצטרפות ל"דרור-החלוץ הצעיר" או מלשלוח את בניהם לתנועה זו. בעיקר בלטו הדברים בארצות הברית, המאגר הגדול של יהודים בעולם החופשי. ככל שהצטמצם מאגר הנוער הרדיקלי גברו המאמצים של שתי התנועות

⁶⁷ שם.

הקיבוציות הקשורות במפ"ם להגדיל השפעתן בתוכו. אין תימה לכן כי בצד היריבות עם שליחי מפא"י פרצו לא פעם מריבות קשות בין שליחי מפ"ם מן הקיבוץ לבין שליחי השומר הצעיר. בעיקר החרף העימות הזה בניסיון לזכות בהשפעה על תנועת הנוער של פועלי ציון שמאל, הנוער הברוכבי⁶⁸.

השפל בפעילות בגולה מצא את ביטויו גם בעבודת ועדת החלוץ של מזכירות הקיבוץ. במרביתן של שנת 1950 נותר משה קליגר כחבר בודד בוועדה וזאת שעה שחברי מפא"י הפעילו את מערך השליחים שלהם בנפרד. חבריו במזכירות הודו כי "התמונה עגומה מאוד" (גלר) אך עמדו חסרי אונים מול החלטת הסוכנות לקצץ את חלקה של מפ"ם בתקציבי השליחות מ-24% ל-17%. מספר השליחים הכללי של הסוכנות קוצץ בסתיו 1950 מ-141 ל-83 ובו בזמן הותאם התקציב לשליחי מפ"ם לכוחה היחסי של המפלגה בקונגרס הציוני. קליגר וגלר זעמו על הסוכנות ועל השומר הצעיר גם יחד ותלו בהם את האחריות למכסה המקפחת של 8 שליחים בלבד למפ"ם בקיבוץ: "הולכת ומתבצעת פעולה תוכניתית להצר את צעדינו... והמסקנה מזה שבילנו היא למצוא את הדרך לשליחות עצמית שלנו. אף שליח בל יחזור מבלי שיוחלף על ידינו"⁶⁹.

על אף שהמסקנה הוסקה לא מצאו גלר וחבריו בחודשים הבאים את הכוח ליישמה במעשים. הקיבוץ כבר היה נתון למהלכים של פילוג מתקרב ושני הפלגים ריכזו את כל כוחם ואמצעיהם בגיזרה הפנימית.

(ב) פילוג האון, נובמבר 1950

ב-16 בנובמבר 1950 הודיעו חברי מפ"ם בקיבוץ האון על החלטתם לעזוב את המקום. עשרה ימים אחר כך זומנו נציגי שני הפלגים בהאון למזכירות הקיבוץ ולמחרת אישר הרוב במזכירות את בקשת המיעוט במקום, 30 חברי מפ"ם⁷⁰. מאוחר יותר הועברו אלה לתגבורו של משק נוה אור. האון היה משק ראשון של הכשרת נח"ל, הכשרה שקובצה משלוש חברות נוער: יוצאי מחנות קפריסין, עולים מארצות המזרח ונוער ארצישראלי. בקיץ 1949, לאחר שנתיים של הכשרה במשקי

⁶⁸ אק"מ, 22/25/2. ריכוז של נוער בורכוב היה במשמר הנגב. חברי המשק שנשלחו לפעולה בגולה התלוננו תקופה ארוכה על "אדישות" ועדת החלוץ של הקיבוץ כלפי המאבק הפנימי בתוך נוער בורכוב בגולה (ראה מכתב של ז'ומסקי למשה גליגר, שם, 21.5.1950). עימות חמור במיוחד בין דרור לבין השוה"צ התחולל בצפון אפריקה. כדי כך הגיעו הדברים שנדרשה התערבות המחלקה לעלייה של הסוכנות. מנהל המחלקה, דובקין (חבר הנהגת מפא"י), התלונן כי אינו מצליח לשכנע את בר-יהודה ומאיר יערי להסכים על שביתת נשק בין שתי התנועות הקשורות בזיקה למפ"ם (שם, 26.12.1950).

⁶⁹ שם, קליגר במכתב שליחים, 30.10.1950. וכן, פגישת ועדת חו"ל של הקיבוץ עם דובקין 26.12.1950, וביומן גלר, 20.12.1950, אק"מ, 1ב'38/8.

⁷⁰ ישיבת מזה"ק, 27-26.11.1950, אק"מ, 1ב'38/8.

נצ"ח (כפר גלעדי, אפיקים וכנרת), גובשו יחד בעין גב ועלו להתיישבות קבע על חוף הכנרת ביו מעגן לעין גב. במאי 1950, במועצת הקיבוץ ביגור, התקבל האון כמשק מן המניין לקיבוץ המאוחד⁷¹. כאמור, חלפו רק כשבועיים למן הצטרפות האון לקיבוץ המאוחד ועד להודעת העזיבה של 30 מבין 130 חברי האון, וכחודש וחצי מאז פילוג המשק השכן, מעגן. סמיכות הפילוג בשני המשקים השכנים, בשניהם היה רוב גדול לחברי מפא"י ומעורבות הדוקה של אנשי נצ"ח מאפיקים לא היתה מקרית. עוד בראשית הקיץ פנו חברי מפ"ם משני המשקים אל המזכירות בתביעה להעבירם למשקי רוב של מפ"ם. כזכור סירבה אז המזכירות לקבל את הדרישה וחייבה את המיעוט כאן וגם שם להישאר במקומו. לא במעגן ולא בהאון סייעה הוראת המזכירות להחזיר שלום בית. לאחר שבוצעה העברת חברי מפ"ם ממעגן לבית אורן הגיע תורם של חברי מפ"ם בהאון להודיע על עזיבת המקום. שלא כבמעגן חסר היה לחברי האון רקע תנועתי משותף, בגרות וגיבוש קיבוצי וחברתי. המיזוג של שלוש חברות הנוער התרחש בשנות ההכשרה במשקי נצ"ח ועמד בסימן השפעה מובהקת של מפא"י. כאשר הצטרפה לקבוצת ההכשרה חברת נוער מכנרת מצאו עצמם חברי מפ"ם, רובם חניכי דרור הבונים מטרנסילבניה, מיעוט קטן ו"מקופח" מול רוב גדול ותוסס של חברי מפא"י. המתיחות הפנימית בין הצעירים לובתה במהרה על ידי האווירה הלוהטת של עמק הירדן, תרתי משמע. לכדי קרע גמור הגיעו הדברים כאשר הציעה מזכירות הקיבוץ לתגבר את האון בהכשרת דרור מבית השיטה.

בתגובה הציע הרוב בהאון, בעצה אחת עם חברי מפא"י במזכירות הקיבוץ, לאזן את החשבון המפלגתי על ידי קליטת הכשרה של מפא"י מקיבוץ דורות. האון לא קלטה לא את אלה ולא את אלה אך פתיל הפילוג הוצת. כאשר עזבו חברי מפ"ם את מעגן הותרה הרצועה גם בהאון. די היה בסכסוך "שלא מן העניין" עקב סירוב לתת לחברת מפ"ם לשמש מורה כדי לגרור את המיעוט להודעת עזיבה⁷².

במזכירות הקיבוץ הסכימו שני הצדדים כי מה שהיה נכון למעגן ודאי נכון הוא להאון במצבה. בסתיו 1950 שוב לא היה רעיון הטרנספר תקדים וההשלמה עימו כחלופה גרועה פחות מאחרות נתקבלה על הרוב והמיעוט גם יחד. דובדבני ובהיר התלוננו אמנם כי הרוב במזכירות נוהג איפה ואיפה, מתיר לנאמניו במעגן ובהאון מה שאינו מתיר לאשדות יעקב ולגבעת השלושה, אך העדיפו משיקולים מובנים להוסיף שני משקים לרשימת המשקים החד מפלגתיים. נראה כי גם מתנגדים קשים לפוליטיזציה של משקים, כמו גלר, ויניה כהן ושכטר, נכנעו לעובדות החיים ובחרו לצמצם את נקודות החיכוך במשקים בהם הו נאמניהם מיעוט מבוטל. עדיין לא נואשו אלה מהסיכוי לקיים את

⁷¹ מתוך דבריו של חבר האון, יוסף שחור, במועצת הקיבוץ ביגור, מאי 1950, אק"מ, 1/13/5.
⁷² ישיבת מזה"ק, 26.11.1950.

שלמות התנועה אך לחץ המציאות, התשישות הנפשית ותחושת המבוי הסתום עשו את שלהם⁷³. לאלה נוספו לחצם הגובר של "אנשי המפלגה" בקרב מחנה מפ"ם בקיבוץ, וקנאותם של צעירי מפ"ם בקיבוץ.

בנובמבר סיימו 43 חניכי הסמינר למשקים צעירים את לימודיהם באפעל. מעט קודם סיימו 135 חברים צעירים את המחזור הראשון של הסמינר הרעיוני החצי-שנתי ו-75 חניכים חדשים החלו את המחזור השני. החל מן המחזור השני החרימו חברי מפא"ל לגמרי את ההשתתפות בסמינרים הרעיוניים של הקיבוץ. בברכתו לצעירים המתחילים את המחזור השני של הסמינר הרעיוני השתבח טבנקין ב-400 בוגרי סמינרים שהעמיד הקיבוץ למן ועידת גבעת ברנר⁷⁴. ללא ספק היתה זו תרומה משמעותית לאותו מרכז רעיוני של הקיבוץ, אקטיבה צעירה של פעילים, אליו חתר טבנקין. ודאי גם שאין לחשוד בטבנקין כי נעלמה ממנו תרומת עשרות הצעירים הללו למאבק על נפשו של הקיבוץ כמו גם תרומת בית ברל להכשרת אקטיבה שכנגד מצד מפא"י.

אפעל ובית ברל מילאו באמונה את תפקידם כבית-היוצר של עתודות צעירים קנאים לעניין מפלגותיהם ונכונים לעלות על רבותיהם בכל הקשור למלחמת הסיעות בקיבוץ. בימים כתיקם יכול היה הקיבוץ להתברך בתוספת כוח מעין זאת אולם בשלהי 1950, שעה ששלמות הקיבוץ שיוועה לכוחות מפשרים וממתנים, היוו האקטיבות הצעירות גורם רב-משקל בהקצנת הסכסוך.

ג) מפ"ם בקיבוץ, סתיו 1950: "אם נאבד את המפלגה יחשך עלינו עולנו"

בשלהי 1950 העמיק מאוד הקרע בין חטיבות מפ"ם. ככל שהלך וקרר מועד הבחירות לועידת המפלגה הורע מצבה של לאחדות העבודה. בודדים וקבוצות מבין חבריה בעיר חצו את הקווים אל חזית הליכוד של ריפתין ומאיר יערי, וגם בתוך הקיבוץ, ובפרט במשקים הצעירים, נטו רבים לאידיאולוגיה הרדיקלית והאופוזיציונית נוסח השמאל הקיצוני במפ"ם. הויכוח בין פלגי מפ"ם התעצם עוד נוכח תוצאות הבחירות לרשויות המקומיות שנערכו בנובמבר 1950. מפ"ם שמרה על כוחה בהשוואה לבחירות לכנסת הראשונה, אך מפא"י נחלה מפלה וירדה מ-34% בבחירות לכנסת ל-22% בבחירות המוניציפליות. מנגד זכו המחנה האזרחי והימין לעליה משמעותית. בלית-ברירה פנתה מפא"י למפ"ם בהצעה להסכם ארצי של שיתוף פעולה במועצות ובעיריות. פניית מפא"י

⁷³ ברשימתו של עמוס איילון, שם, כתב כי העברת חברי מפ"ם מהאון לנוו-אור מסמנת את המגמה של מזה"ק להקים משקים נפרדים למפא"י ומפ"ם, מתוך כוונה לדחות את פילוג הקבוץ כולו. דומה שכתב "הארץ" הקדים מעט את המאוחר אך אין ספק כי הבחין נכונה בתהליך הצובר תנופה.

⁷⁴ בקיבוץ, מס' 32 ו-33.11.1950, 22. מבין בוגרי הסמינר הרעיוני הראשון גוייסו 15 להדרכה בתנועות הנוער ו-5 אחרים למזה"ק. טבנקין, אשד וחומה חיות שמרו על קשר...

העלתה מחדש את המחלוקת בין חטיבות במפ"ם בשאלת יחסה של המפלגה למפא"י ולהשתתפות בממסד הממלכתי.

כשלו מפיאי בבחירות נובמבר מחד גיסא והחרפת מלחמת הסיעות בתוך מפ"ם מאידך גיסא דרבנו את פעילי הקיבוץ במפ"ם לתבוע מעמיתיהם בהנהגת הקיבוץ לפעול בתקיפות ובגלוי לגיוס משאבי הקיבוץ למלחמה על מפ"ם עצמה. אם קודם לכן הוזכרה בפורומים של מפ"ם בקיבוץ אפשרות של פרישה ממפ"ם הרי שבסוף 1950 היא הוסרה מעל סדר היום. המבוי הסתום אליו נקלע הקיבוץ לאחר מועצת הקיבוץ בפתח תקווה סייע אף הוא במידה רבה להתגברות הקולות הלוחמניים בין חברי מפ"ם בקיבוץ.

"לא כנס של לא מפא"י בקיבוץ כי אם כנס של מפ"ם בקיבוץ!", תבע גלילי להגדיר את התכנסות הפעילים "נאמני הקיבוץ", במחצית נובמבר. תוך התקפה חריפה על דרכה של מזכירות הקיבוץ הזהיר גלילי (אחד משני המזכירים המדיניים של מפ"ם) כי התנגדות חבריו במזכירות לפוליטיזציה מפורשת של הרוב בקיבוץ מובילה לאובדן שני העולמות גם יחד: "אנחנו עלולים להישאר במצב שתחסר לנו המסגרת של המפלגה, באשר לא נוכל לשאת עליה את האחריות... אם אנחנו נאבד את המפלגה הזאת יחשך עלינו עולנו. אנחנו זקוקים לגיבוש אידיאולוגי של עצמנו למען שלמות המפלגה"⁷⁵.

גלילי הצטרף לעמדתו של בן אהרון עוד בקיץ 1949. ביקורתו על "אנשי הקיבוץ" לא היתה בחינת חידוש. מה שנתחדש היתה עוצמת הביקורת וחיידוד המסקנות. גלילי קבע כי לרדיקליזציה של מפ"ם אין כל השפעה על תהליכי הפילוג בקיבוץ, ולעומת זאת פילוג מפ"ם עקב הסתייגות מדרך השומר הצעיר ידרדר את הרוב בקיבוץ לבדידות מוחלטת וממילא גם יחזק את ידי יריביו בתוך הקיבוץ. מכאן דחייתו הקטגורית את טענת טבנקין וויניה כהן ו"אנשי הקיבוץ" כאילו מפ"מיזציה של הקיבוץ עלולה לדרבן את חברי מפא"י לפלג את הקיבוץ. אם כפי שהעריך גלילי הכריעו האחרונים לפלג אזי תוביל המדיניות "הרכה" והמהססת של הנהגת הקיבוץ כלפי מפא"י בקיבוץ לתבוסה בשתי חזיתות: בתוך הקיבוץ ישפרו חברי מפא"י את עמדתם לקראת אקט הפילוג ובתוך מפ"ם תישלל מלאחדות העבודה משענתה היחידה, הוא הקיבוץ. גלילי הזהיר כי אם כך יקרה יתפורר מחנה מפ"ם בקיבוץ וזאת שעה שמפ"ם עצמה תילבש פנים שמאלניות ששוב לא יוכלו חברי הקיבוץ להזדהות עימן.

דומה כי העדרו של טבנקין, עקב שליחות באירופה, הקל על גלילי ובן אהרון את מלאכתם. זה האחרון אף הרחיק לכת מקודמיו: "אין רצון לתת לעצמנו דין וחשבון על המצב כי זה מחייב מסקנות שאיש אינו רוצה בהן... אנו עדר ואין אנו מסוגלים לעשות כלום. אני בז לעצמי ולכם. אין

⁷⁵ כנס ב"כ סניפי הקיבוץ הנאמנים לקיבוץ, 17-16.11.1950, אק"מ, י"א/1/תיק גלילי וגם אק"מ, 1 א'108/16.

כתובת למי לפנות, אין מי שישב במערכת "על המשמר" ו"בשער" ובחטיבה הצעירה. ארגונו תלוי בקורי עכביש... אין לנו אסטרטגיה שתכוון ותנהיג את חבריה". בן אהרון הוסיף נימוק אל האחרים המחייבים לדעתו מפ"מיזציה של הקיבוץ ומוסדותיו: השומר הצעיר לא רק שיוכל לקיים את מפ"ם בלי הקיבוץ המאוחד אלא עוד עלול "לרשת אותנו בקיבוץ המאוחד ויש להם קשרים רבים במשקיננו". חץ אחרון זה שלח בן אהרון אל "נערי לויטה", אותם צעירים קנאים המתמכרים לשמאל הרדיקלי תוך ביטול ערך הקיבוץ.

לביקורת על מזכירות הקיבוץ הפוסחת על הסעיפים הצטרפו גם חברים ותיקים, חלקם הגדול נציגי המיעוטים במשקים בהם היה למפא"י רוב. לטענתם גורמת אי-התארגנות מפ"ם כסיעה בקיבוץ ליאוש ולאפאטיה בין החברים מן השורה. אלה עם כל ביקורתם, לא ערערו על האני מאמין היחודי של הקיבוץ. לא כך היתה ביקורתם של נערי לויטה, כפי שיוצגה ללא כחל ושרק על ידי מיכאל קונפנינו (בית קשת) וחברים נוספים מנחשולים, מחניים ובארי. כנגד מזכירות הקיבוץ טען קונפנינו כי בחליבת פרות ובהתיישבות אין הופכים משטר. כנגד גלילי ובן אהרון הטיח על ש"עשו טרגדיה מעניין הכניסה לממשלה, דחו חברים חדורי הכרה מעמדית". קונפנינו דרש להתקרב לשומר הצעיר ולהכות באופוזיציה בקיבוץ: "או שאתה עובר למפא"י או שאתה חושב שהיא צודקת וחי בסתירה".

בן אהרון ידע אפוא את נפש הצעירים הקנאים: בתובעו ראשון פוליטיזציה של הקיבוץ הקדים בצעד אחד את חבריו להנהגת הקיבוץ. עתה הרחיקו הצעירים צעד קדימה לפניו, מתוך עקביות דומה. לפחות במובן זה היו הם חניכיו כשם שבהערצתם את מהפכת אוקטובר היו הם חניכיו של לויטה. הצעת בן אהרון לכבוש את מפ"ם לדרך הקיבוץ על ידי מפ"מיזציה של הקיבוץ נראתה לקונפנינו וחבריו מגומגמת אף יותר מ"טיפוח המבוכה" שבה האשימו הם את מזכירות הקיבוץ.

על מדיניות מזכירות הקיבוץ סינגרו שכטר, גלר ווינינה כהן. אף שהסכימו כי "מתהווה בקיבוץ פרוצס של פילוג" דחו את מסקנותיו של גלילי מתוך עקרון ותוך שיקול טקטי גם יחד: "בכוח הרוב שלנו אין אנו יכולים ליצור את עובדת הפילוג אם גם תהייה מיוסדת על החלטת הרוב. אנו עומדים מול כוחות שהם מיעוט בתוכנו אולם נשענים על כוח עצום מחוצה לנו" טען שכטר והוסיף כי אפילו קיים רק סיכוי קלוש לשמור על שלמות התנועה אין להיוואש ממנו, אך גם אם סוף הפילוג לבוא חייב הרוב בקיבוץ לשמור על זהותו הלא סיעתית. "אנשי הקיבוץ" טענו כי בשעת מבחן של פילוג תוכרע הבעלות על כל משק ומשק לא במעט על ידי אותם חברים מן השורה אשר יסרבו להזדהות עם מפלגי ביתם. יתר על כן, אמרו הם, כאשר תתחייב בורות של ההסתדרות בין שני הפלגים יקשה על הבוררים לתמוך באותו הפלג שנטל אחריות לפילוג. מכאן מתבקשת דבקות במדיניות של אורך-רוח, של מאבק מבוקר ושל דחיית המפ"מיזציה של הרוב.

כנגד דחיקת הקץ נוסח גלילי ובן אהרון טענו גלר ועמיתיו במזכירות כי קיבוץ שבור ומרוסק, קטן מכל תנועה קיבוצית אחרת ושקוע בשיקום הריסותיו, רק יחליש את חטיבת לאחדות העבודה בתוך מפ"ם. את זאת ידעו גם השומר הצעיר ולא לחינם יש אצל מנהיגיו "רצון שיוחש פילוג הקיבוץ המאוחד ויקרב האחד אם השומר הצעיר" (גלר). עוד הזהיר גלר את חבריו כי בשבת הקרובה עלולים חברי מפא"י המתכנסים במועצתם להכריז על מרד גלוי ו"אל נחזור על השגיאה שלנו במפא"י, שהתפלגנו לפני שארגנו חברים קרובים".

המשווה את נקודות המחלוקת בפגישה זו בנובמבר 1950, לויכוח בין "אנשי המפלגה" ו"אנשי הקיבוץ" ערב ועידת הקיבוץ בגבעת ברנר, בקיץ 1949, ימצא בצד הקווים המשותפים גם היסט בולט אל הדגשים הטקטיים של המחלוקת. אף שהדבר לא הוכרז בריש גלי אין ספק כי גם ל"אנשי הקיבוץ" לא היו עוד אשליות רבות באשר לסיכוי לקיים לאורך זמן את שלמות התנועה. שאלת האמת שעליה נסב הויכוח בין גלילי לגלר היתה שאלת עיתויו של הפילוג. "אנשי המפלגה" ביקשו את הקיבוץ על אנשיו ואמצעיו לבלימת השפעת השומר הצעיר והקיבוץ הארצי בתוך מפ"ם. הבחירות לוועידת המפלגה עמדו כאיום התלוי מעל ראשה של לאחדות העבודה בעוד שלדידם המיקוח העקר עם מפא"י בקיבוץ על המשך הקיום ביחד מונע מן הקיבוץ להתגייס לחזית המפלגה. גלילי תבע לחתוך בקיבוץ כדי לזכות במחנה מגוייס ומגובש, אפילו יהיה זה קטן בהרבה ממידתו של הקיבוץ כולו, למלחמה על מפ"ם.

"אנשי הקיבוץ" לא חלקו על הנחת היסוד של גלילי ובן אהרון לפיה אין לרוב בקיבוץ חלופה פוליטית מחוץ למפ"ם. עם זאת דבקו בעמדתם מאז כי החזית הגורלית יותר הינה חזית הקיבוץ והאויב המאיים יותר היא מפא"י בקיבוץ. כיוון שכך התנגדו לשחק לידי מפא"י בקיבוץ על ידי מפ"מיזציה של הרוב בקיבוץ ועל ידי נטילת יוזמות פלגניות. להערכתם יכול פילוג עכשיו לשרת רק את מפא"י בעוד שתרומתו למלחמה בתוך מפ"ם תהיה שולית ואף שלילית.

מעבר לנקודות המחלוקת ביטאה הפגישה הנזכרת למעלה תחושה משותפת של נסיגה וחולשה, הן בתוך התנועה והן בתוך מפ"ם. תחושה מחריפה זו היא שתכתוב יותר מכל שיקול וחשבון אחרים את התנהגותה הפוליטית והקיבוצית של הנהגת הרוב בקיבוץ בחצי השנה האחרונה לקיומו של הקיבוץ כתנועה לשמה. ככל שיתבהר ל"אנשי הקיבוץ" כי לא נותר עוד ממש משלמות התנועה כך תיגבר נכונותם להיענות ללחצי "אנשי המפלגה"⁷⁶.

ד) מפא"י בקיבוץ, סתיו 1950: מיסודו של "הקיבוץ המאוחד ב"

⁷⁶ ראיון עם אברהם תרשיש בתל-אביב, 5.12.1984.

יום לאחר פגישת "נאמני הקיבוץ" הנזכרת למעלה, התכנסה בחיפה מועצת סניפי מפא"י בקיבוץ⁷⁷. גלר ידע את שניבא: בתום יומיים של דיונים אימצה מפא"י בקיבוץ מדיניות של מרי כולל. מערכת הגיוס של חברי מפא"י הוכפפה ישירות לועדת הגיוס של "הארגון". הועדה המרכזת של "הארגון" הוסמכה כמזכירות ארצית ותנועתית לכל דבר ומשקי הקיבוץ שבהם רוב למפא"י הועמדו תחת מרות ישירה של מזכירות "הארגון".

בהחלטות אופרטיביות של המועצה נקבעו חמישה מסלולי פעילות:

1. גיוס דחוף של 100 חברים לועדות במזכירות הקיבוץ, לתנועות הנוער, לנח"ל, לשח"ל, ולעזרת המשקים הצעירים שבהם רוב למפא"י.
2. הקמת ועדת ערעורים לענייני גיוס ומתן ייפוי כוח לוועדה המרכזת לנתק קשר עם משקים מפירי מרות.
3. הקת סמינר רעיוני קבוע בבית ברל לחברי מפא"י בקיבוץ.
4. גיבוי מלא לחברי מפא"י בגבעת השלושה.

בסעיף האחרון נאמר עוד כי תופעל השפעת מפא"י במוסדות ההסתדרות כדי להבטיח את זכויות חברי מפא"י בגבעת השלושה. היה בכך רמז גלוי לכוונת "הארגון" באשר לדרך המאבק בה ינקוט בחודשים הבאים: כבסיס להתארגנות עצמאית ישמשו המשקים בהם יש למפא"י רוב ואילו מוסדות ההסתדרות ייתבעו למנוע ממזכירות הקיבוץ לעשות את המיעוטים במשקי הרוב של מפ"ם "בני ערובה" במלחמה על חלוקת המשקים והתנועה.

בפועל היתה המועצה בחיפה כנס הקמה של "הקיבוץ המאוחד ב" על פי דפוסי הפעולה שעוצבו עוד ערב ועידת הקיבוץ בגבעת ברנר. ההחלטות לא נשמרו בסוד והמסר שנשאו למחנה היריב היה חד וברור: אם יסרבו חברי מפ"ם בקיבוץ להשלים עם המהלכים הללו תיפול על ראשם כל האחריות למעשה הפילוג.

למחרת מועצת פעילי מפא"י בקיבוץ הסכימה מפא"י לכינוסה של "ועדת הועדות". על פי החלטות מועצת הקיבוץ בפתח תקווה היתה ועדה זו אמורה להבטיח את המשך העבודה המשותפת בועדות מזכירות הקיבוץ אך מפא"י סירבה עד כה לקחת בה חלק. "ועדת הועדות" לא האריכה ימים: לאחר שתי פגישות הסתבר כי שני הצדדים עומדים בעיקשות על תנאיהם הידועים⁷⁸. חברי מפא"י (דובדבני, עמוס סיני ואריה ברוידה) חזרו והיתנו קיום סמינר רעיוני משותף בתוכנית מוסכמת, ותבעו להתיר לחברי הכשרות השתתפות בסמינרים מפלגתיים, לאשר את זכות העולים הנקלטים להשתתף בסמינרים של בית ברל, לחלק את העולים בין משקים על פי מפתח מפלגתי ולא

⁷⁷ יומן מעגן, דיווח על כנס מפא"י בקיבוץ, 17.11.1950-18, אק"מ, נא"16/108.
⁷⁸ יומן גלר, 20.11.1950, 10.12, אק"מ, ב"37/8.

על פי תור המשקים, לתגבר בעולים חברי מפא"י גם משקים שבהם מצויה מפא"י במיעוט, לבטל את סמכות המזכירות לפסוק במקרה של חילוקי דעות בוועדות הנוער והעלייה ולקיים תוך שלושה חודשים דיון מחודש על ההחלטה לפיה זכאי כל משק לקבוע את מדריכי חברת הנוער שנקלטה על ידו.

נציגי מפ"ם ב"ועדת הועדות" (גלר, שכטר, אלטר גולדמן ויעקב כהן) דחו את תביעות חברי מפא"י ואף הודיעו כי כל עוד לא יוחזר שיתוף הפעולה במזכירות יסרבו להכיר בכל גיוס של פעילים שאינו מתבצע באמצעות ועדת הגיוס של המזכירות.

"הארגון" לא נזקק עוד לאישור מוסדות הקיבוץ ובשלהי 1950 יזם פעילות גיוס נמרצת והפעיל מערכת סמינרים בבית ברל בסיוע מוסדות המפלגה⁷⁹.

במקביל לפגישה הראשונה של "ועדת הועדות" פנה חיים דן לישראל גלר בהצעה להפגיש את מנהיגי שני המחנות ל"שיחה"⁸⁰. יוזמה זו הובילה ל"פגישות השבעה" בראשית ינואר. חיים דן נמנה על המתונים שבין פעילי מפא"י אולם סביר להניח כי ליוזמתו ניתן גיבוי מצד הוועדה המרכזת של "הארגון". אם אמנם כך הוא מתיישבת יוזמת דן עם טקטיקת הפעולה של "הארגון" וגם מרמזת על חילוקי הדעות שעדיין עמדו בעינם בין המצדדים בפילוג לבין מתנגדיו בקרב פעילי מפא"י בקיבוץ. מן ההיבט הראשון תאמה הצעת ההידברות את כוונת מפא"י להביך את יריביה בקיבוץ ולגלגל עליהם את האחריות לפילוג. "הארגון" היה זקוק למרווח של זמן כדי להשלים את היערכותו הנפרדת וגם למטרה זו היתה "ההידברות" אמצעי יעיל. מן ההיבט האחר עלתה יוזמת דן בקנה אחד עם תביעתם של איזנשטט, שפר וגבתי מחבריהם למצות כל אפשרות של משא ומתן שיהיה בו משום תרומה להמשך שלמות הקיבוץ. בדיעבד, לאור כשלון "השבעה" להסכים על מוצא של פשרה, הסתבר נסיון נכזב זה כנקודת שבר עבור המתונים עצמם בשני המחנות גם יחד. כאן גם שם הסיקו "אנשי הקיבוץ" מכשלון השיחות כי אם יש עדיין סיכוי לבלום את הסתף לפילוג הרי שהוא טמון בכוח ההרתעה של מחנה זה או משנהו, קרי בנקיטת עמדה חסרת פשרות כנגד היריב.

ז. הפילוג מן הכוח אל הפועל, ינואר-מאי 1951

א) מכשולן "שיחות השבעה" לכינוס מפא"י באפיקים

ב-1 בינואר 1951 נועדו בתל אביב שלושה נציגי המיעוט בקיבוץ וארבעה נציגי הרוב. הרכב המשתתפים היה על טהרת "אנשי הקיבוץ": טבנקין, ויניה כהן, שכטר וגלר מן הצד האחד; שפר,

⁷⁹ עלון חברי מפא"י בקבה"מ, מס' 9, דצמבר 1950.

הפועל הצעיר, גליונות 14, 17, 18 ו-21, דצמבר-פברואר 1950/1951. בסוף פברואר נפתח הסמינר הרעיוני בבית ברל. בינואר החל פועל המרכז לנוער ליד מזכירות מפא"י עליו הופקד רפאל בש.

⁸⁰ יומן גלר, 20.11.1950, אק"מ, 1ב/37/8.

אליעזר כנעני וגבתי מן הצד השני. אם היה הרכב מתאים לנסיון אחרון של פשרה הרי היה הוא ההרכב הזה. אך כגודל האשראי שהעניקו חברי הקיבוץ לשבעת "זקני העדה" כך היה משקלה של האחריות שנטלו על עצמם השבעה. אם היו בקיבוץ אישים שהיה ביכולתם לבלום את "ריקוד השטן", בכוח זכויותיהם והשפעתם, היו אלה שבעת האישים הללו. כשלונם לחדש מידה של אימון הדדי בינם לבין עצמם לימד את המהססים שבשני המחנות כי לשלמות הקיבוץ אין עוד תוחלת. יומיים לאחר הפגישה הראשונה של השבעה קיימה מזכירות הקיבוץ ישיבה בת יומיים לבירור "החלטות הארגוניות של כינוס מפא"י בקיבוץ". דוברי הרוב במזכירות פרשו את תמונת הפעילות "הלא לגאלית" של מפא"י בשבועות האחרונים (ארגון חברות עולים ללא אישור המזכירות, כנסים וסמינרים נפרדים לעולים, הכוונת גרעיני הכשרות ללא שיתוף המזכירות וגיוס עצמאי של מלווים לעזרת משקים צעירים) והגדירו אותה כפירוק בפועל של הקיבוץ. דוברי המיעוט תלו את צעדי "הארגון" בגזירה המונעת מחברי מפא"י להתגייס לועדות המזכירות. שוב היה זה חיים דן שהציע לדחות את המשך הבירור עד שתסיים ועדת השבעה את עבודתה⁸¹.

הפגישה הראשונה של השבעה נפתחה בהסכמה לגלות רצון טוב: "להתעלם מכך שישנם חלקים בקצוות המוכנים לפרק את השותפות", כפי שהתבטא זאב שפר⁸². אולם במהרה הסתבר כי השפעת הקצוות על השבעה ניכרה היטב. שפר, כנעני וגבתי הציגו את תנאיהם לחידוש שיתוף הפעולה: הסדר מוסכם של אזורי השפעה במזכירות הקיבוץ, השלמה עם חלוקת אשדות יעקב וגבעת השלושה ומינוי ועדה פריטטית שתשמש בורר בכל שאלה השנויה במחלוקת. טבנקין וחבריו דחו חד-משמעית את תנאי המיעוט ("למה הטלאי בבגד כשהגוף מתפרק", אמר טבנקין). בוועדה הפריטטית מצאו תחליף פסול למזכירות הקיימת של הקיבוץ ואת ההסדר המוסכם התנו בהחזרת המצב באשדות ובגבעה לקדמותו, ובחידוש שיתוף הפעולה במזכירות הקיבוץ.

ב-14 בינואר התקיימה הפגישה השלישית והאחרונה של השבעה⁸³. שני הצדדים הטילו זה על זה את האחריות לכישלון השיחות ולתוצאות הצפויות ממנו. שפר הכריז כי "כעת חברי אשדות והגבעה מנהלים אותנו" וכנעני הזהיר כי בעקבות כישלון השיחות יפתח לאלתר הסמינר הרעיוני בבית ברל. מנגד הודיע שכטר כי תוך ימים ספורים תחליט מזכירות הקיבוץ על צעדיה ורמז כי "עלולה להיות הסתבכות".

⁸¹ ישיבת מזה"ק, 4-3.1.1951, אק"מ 1ב/38. פרטיכל מלא של הישיבה פורסם כתוספת ל"בקיבוץ" מס' 41, 17.1.1951.

⁸² פרטיכל ועדת השבעה, 1.1.1951, אק"מ 1ב/39, וכן פרטיכל מלא בתוספת ל"בקיבוץ" מס' 58, 16.5.1951.

⁸³ הפגישה השנייה נערכה ב-10.1.1951, והשלישית ב-14.1.1951. שם.

"הזקנים" שנכשלו במה שהיה נסיון הפיוס האחרון עד להתרחשותו של הפילוג, נכשלו הרבה קודם לינואר 1951. שפר התלונן על "חלקים בקצוות המוכנים לפרק את השותפות" אולם בראשית 1951 לא תאם תיאור זה להלך הרוחות בקיבוץ. "הרוב הדומם" של חברי הקיבוץ היה שותף אמנם לתחושתו של שפר, אך הרוב הזה לא הכריע אף פעם על התנהלותו של הקיבוץ ובוודאי לא בשעה שנדרש על ידי מנהיגיו לגלות סולידאריות עם המחנה המפלגתי. אותם קצוות המוכנים לפילוג לא עמדו בשולי המחנה אלא בתוך האקטיביות הסיעתיות ולחצם, כמו גם לחצי האקטיביות הלוקאליות באשדות ובגבעת השלושה, הוא שהכתיב לשבעה את מרחב הפשרה המותר להם.

למחרת התפזרות השבעה סיכמה הנהגת הרוב בקיבוץ פה אחד על מדיניות של יד קשה כלפי ארגון מפא"י בקיבוץ⁸⁴. תמריץ להפעלת עמדה נוקשה יותר היה גם מפקד החברים שהתנהל בימים אלה בתוך מפ"ם לקראת הבחירות לוועידת המפלגה. "צייד הקולות" שערכו שתי החטיבות במפ"ם דחק בפעילי המפלגה בקיבוץ לתור אחר כל מצטרף אפשרי במשקי הקיבוץ, פעולה שגררה בהכרח תסיסת נגד בין חברי מפא"י במשקים. בהנהגת מפ"ם בקיבוץ נמשך גם בעת הזו הויכוח בין המצדדים בפוליטיזציה של סיעת הרוב לבין המתנגדים להגדרה סיעתית מפלגתית. גלילי, בן אהרון וציזלינג, ועמם נציגי אשדות וגבעת השלושה וכן נציגי המשקים הצעירים, טענו כי מוטב להיענש על מפ"מיות בתוך הקיבוץ מאשר לחטוא בחוסר ארגון וגיבוש של המחנה בתוך מפ"ם. בן אהרון כמעט וברך על כשלונו ועדת השבעה בקוראו להנהיג לאלתר קולקטיביות אידיאולוגית-פוליטית של הקיבוץ. הוא חזר וקבע כי האויב המסוכן יותר הינם אנשי סנה בתוך הקיבוץ ואדישותם הפוליטית של חברי מפ"ם במשקים הותיקים. עוד הזהיר כי השומר הצעיר בחר במתכוון שעת מצוקה זו לקיבוץ כדי להכריע את לאחדות העבודה בתוך מפ"ם.

טבנקין, וינייה כהן וגלר עמדו על שלהם: לא מפ"ם אלא שלמות הקיבוץ היא החזית המכרעת. מפ"מיזציה של מחנה "נאמני הקיבוץ", כך התריעו הם, פירושה פילוג לאלתר והתכווצות הקיבוץ למימדים שאין בהם כדי לשמש גורם של ממש בתוך מפ"ם.

התיקו בין בן-אהרון לטבנקין במחלוקת על מפ"מיזציה לא מנע מן האחרון לאמץ קו קשוח יותר כנגד מפא"י בקיבוץ. במובן מסוים נזקקו דווקא "אנשי הקיבוץ" לגלות עמדה מיליטנטית יותר בתוך הקיבוץ כדי לרצות את ביקורתם של הפוליטיקאים ושל נאמניהם במשקי המריבה.

ב-21 בינואר החליטה המזכירות בקולות הרוב לאסור על קיום ועדות מקבילות, לפסול את הגיוסים "הלא לגאליים" של חברי מפא"י ולשלול מחברים המחלקים משקים את זכותם לחברות

⁸⁴ פגישת פעילי מפ"ם בקיבוץ, 16.1.1951, אק"מ, 1ב/40/9 א'.

בקיבוץ המאוחד⁸⁵. המיעוט לא הופתע מהקשחת הקו של הרוב במזכירות ומהחלטות "שכוונתן לדחוף את הקיבוץ כולו לפילוג" (דובדבני). אם באשר לכוונת גלר וחבריו לא דייק דובדבני, אין ספק שהגדיר נכונה את תרומת ההחלטות הללו לתהליך הפילוג. מבחינתם של פעילי מפא"י בקיבוץ פעל היריב על פי ציפיותיהם.

ימים ספורים אחר כך עזבו חברי מפא"י את ועדת העלייה של הקיבוץ ובכך הגיעה לקיצה יתרת שיתוף הפעולה בוועדות החברתיות של המזכירות. הרוב לא נשאר חייב ופתח את שבועון הקיבוץ, "בקיבוץ", להתקפה רבתי כנגד "מפלגי ומחלקי המשקים".

ב-2 בפברואר כינסה הוועדה המרכזת של "הארגון" כינוס ארצי של חברי מפא"י בקיבוץ. מאות חברים נאספו לאפיקים בליל שבת ובשבת. יום קודם דרשו בבה אידלסון ויוסף שפרינצק ממרכז מפא"י ומהנהגת המפלגה להתערב ישירות במתרחש בקיבוץ. נציגי חברי מפא"י בקיבוץ במזכירות המפלגה, זאב און ודובדבני, תמכו אמנם בהסברו של מזכיר המפלגה, זלמן ארן, כי "לא היינו מעוניינים שהמפלגה תיכנס בשביל זה לויכוח" אולם עתה תבעו גם הם יתר מעורבות מצד המפלגה. זלמן ארן הבטיח כי למחרת בבוקר ייפגש בן גוריון עם פעילי מפא"י בקיבוץ וכי תוך שבועיים תקיים מזכירות מפא"י בירור יסודי בעניין הסכסוך בקיבוץ. עוד הציע ארן לפנות לאנשי העלייה השנייה שיתייצבו בכנס אפיקים "הנוגע באמת לשורשים... זו שאלה של הרמת ידיים". רפאל בש גילה כי הדברים בשטח כבר התקדמו מעבר לסיכומים הצפויים בכינוס ו"מה שאנחנו משתדלים לעשות במסגרת הקיבוץ המאוחד עצמו הוא לא לעמוד במצב של מזרזים את החלוקה של המסגרת הארצית. מצאנו (במפא"י – י.א.) על כל פנים סעד ותמיכה לדעה זו ולא היו בינינו חילוקי דעות"⁸⁶.

הכינוס באפיקים עמד בסימן קולם התקיף של פעילי נצ"ח⁸⁷. אלה, שומרוני, בהיר ואחרים, גרסו כי ועדת השבעה אשר לפגישותיה התנגדו, קירבה את הכרעה "יותר מאשר עשרות עובדות ומעשים שקדמו לו" (שומרוני). כדי להסיר ספק מלבם של המהססים קבע בהיר כי אפילו חושב מישהו שטבנקין מתנגד לפילוג הרי שטבנקין אינו "קובע עכשיו את גורל ההכרעות של הקיבוץ". היה זה חץ שלוח לכיוונם של חיים גבתי, חיים דן, איזנשטט וזאב שפר. מתונים אלה מצאו עדיין פתח תקווה לשלמות הקיבוץ בהתנגדות טבנקין להחלטות אדמיניסטרטיביות כנגד המיעוט בקיבוץ.

⁸⁵ ישיבת מזה"ק, 20.1.1951-21, אק"מ 16/ב"38/8, וכן שם, א"א/16. פרטיכל של הישיבה פורסם גם כתוספת ל"בקיבוץ" מס' 42, 24.1.1951. בישיבה הזאת נידונו עוד שתי פרשיות ותיקות: נדחתה תביעת חברי מפא"י העובדים בדפוס הקיבוץ בעין חרוד לחלק את רווחי המפעל בין תל יוסף לעין חרוד, ואושרה בעלות מזכירות הקיבוץ על הדפוס. כמו כן הוזהרה תל יוסף כי אם לא תבטל את התקציב הפרטי במחסן הבגדים תודיע מועצת הקיבוץ על ניתוק הקשר עימה. ראה גם אק"מ, א"א/108/16.

⁸⁶ מרכז מפא"י, 1.2.1951, אב"ב, 23/51/2, כרך א', עיקר עניינו של המרכז היה בבחירת רשימת מועמדי מפא"י לבחירות לכנסת השנייה.

⁸⁷ המאבק בקיבוץ, כינוס חברי מפא"י בקבה"מ, באפיקים, 2.2.1951-3. חוברת בהוצאת הוועדה המרכזת של סניפי מפא"י בקבה"מ.

להערכתם נדחפת הנהגת הרוב לתגובות קיצוניות עקב המאבק הפנימי בתוך מפ"ם ויש לקוות כי לאחר הבחירות במפ"ם ירפה הלחץ ותמצא בצד השני הנכונות לפשרה. אין לדחוק את הקץ, תבעו המתונים, ויש להתנגד לטרנספר של חברי מפא"י ממשקי הרוב של מפ"ם למשקים בהם רוב למפא"י, ולהימנע מלהעמיד את הצד השני במצב של אין ברירה.

כאמור היה הכנס באפיקים שעתם של התקיפים. שפר עצמו הודה כי פגישות השבעה היו משגה שקירב את הקץ. הכינוס ננעל במסמך שנועד לפרסום פומבי ובמתן גיבוי לצעדים שיפה להם הצנעה. במסמך הגלוי חוזר "הארגון" על תנאיו המוכרים להמשך שיתוף הפעולה תוך הבעת דאגה כי בין אנשי מפ"ם בקיבוץ גברה ידם של המצדדים בפילוג. מסמך הסיכום קובע כי בכל מפעלי הרוח והחינוך יתנהל הקיבוץ רק על יסוד הסדר מוסכם, דוחה את האיום של הרוב במזכירות להוציא את חברי מפא"י באשדות ובגבעת השלושה מן הקיבוץ, מכריז שימשך גיוס חברי מפא"י לפעילות בכל תנאי, ולבסוף קורא לחברי מפ"ם שלא לתת יד לכוונות הפילוג של שליחיהם למזכירות הקיבוץ.

בשלושה ערוצים שידר "הארגון" את מסריו: בערוץ התקיף ביותר שכוון להנהגת הרוב בקיבוץ, בערוץ המתון יותר שכוון לחברי הקיבוץ הפוסחים עדיין על הסעיפים מתוך התנגדות לפילוג, בערוץ המוצנע והחשאי יותר העביר הכנס את תביעתו למפלגתו להפעיל את ריבונותה במוסדות הממלכתיים וההסתדרותיים כדי להכשיר את התנאים להקמת תנועה קיבוצית של מפא"י. בין ראשית פברואר למאי, עת כונסה מועצת הקיבוץ בנען, פסקה למעשה כל הידברות בין הנהגות שני פלגי הקיבוץ, למעט את פורום המרכז החקלאי ששימש תחילה כמפשר ואחר כבורר בין הצדדים. לאחר כינוס אפיקים הפך המפשר לבורר למורת רוחו של הרוב במזכירות הקיבוץ ולשביעות רצונם של פעילי "הארגון". עבור האחרונים היתה עמדת הבורר משום פרעון שטר התחייבות עליו חתמה הנהגת מפא"י ערב כינוס אפיקים.

(ב) המרכז החקלאי משלים עם חלוקת אשדות יעקב

למחרת כינוס חברי מפא"י באפיקים הציעו הרצפלד וחברי מפא"י בוועדת כנרת, שעמלה לשווא במשך חודשים לפשר בין שני הפלגים באשדות, להחזיר את הטיפול בפרשת אשדות לידי מזכירות הקיבוץ. בשלב זה גרסו הם כי אין עוד מנוס מחלוקת החברה באשדות אלא אם ימצא הסדר כולל לשיתוף הפעולה בתנועה כולה⁸⁸.

⁸⁸ ישיבת המחלקה להתיישבות, 8.2.1951, אמ"ח, מיכל 1/תיק 1. "בעיה כזאת הקשורה יותר במחלת נפש אי אפשר לסכם בהחלטה", האיר י. ויידלר, חבר הוועדה ואיש גניגור. על כך ענה לו עמיתו לוועדה, אברהם כנעני מגבת, כי המניע למחלה "הוא האשליה שכל חוג רעיוני יכול ביום בהיר לקום ולבוא למשק מסוים בישוב מסוים ולדרוש להתפלג".

נציגי הרוב בקיבוץ בוועדת כנרתי, זאב צור ואברהם כנעני, מחו על שהועדה פנתה עורף לעקרון השולל חלוקת משק. דרישתם היתה כי הועדה תיפנה להסתדרות לכפות על חברי מפא"י באשדות ליטול חלק במזכירות משותפת כפי שהציע בזמנו הרצפלד לשני פלגי המשק.

ב-15 בפברואר אישרה המחלקה להתיישבות את הצעת הרצפלד להקים מזכירות משותפת באשדות שלא תכלול את יוסף לוין חבר מפ"ם, שעל השתתפותו במזכירות הטילו חברי מפא"י באשדות וטו קטגורי. חברי מפ"ם במחלקה תבעו כי המרכז החקלאי יתנה כל טיפול נוסף בפרשת אשדות בשלילה עקרונית של חלוקת משק, אך דרישתם נדחתה⁸⁹.

שבוע אחר כך אימצה המחלקה להתיישבות, על דעת כל הצדדים, את הצעת חיים גבתי להסדר המבוסס על שיתוף פעולה בין שתי חברות באשדות על בסיס משק אחיד ומשותף⁹⁰. גבתי עצמו הצטרף לוועדת כנרתי אשר הגישה באמצע מרץ את מסקנותיה למחלקה להתיישבות. חברי מפא"י בוועדה טענו כי אפשר להגשים את הסדר גבתי והציעו למנות ועדה משותפת למרכז החקלאי ולאשדות יעקב אשר תפעיל את החלוקה החברתית. חברי מפ"ם בוועדה התנגדו להמלצת הרוב וגינו את ההצעה ש"אינה באה בשביל לתקן אלא היא מציעה לחתוך יותר ויותר ולהפחיד יותר ויותר"⁹¹.

הנסיון לשכנע את ויניה כהן וחבריו לתמוך בתוכנית גבתי לא עלה יפה ובראשית אפריל הכריע הרוב במחלקה להתיישבות (ב-9 כנגד 6 קולות) לאמץ את התוכנית⁹². הרוב במזכירות הקיבוץ ערער על ההחלטה, תבע להעביר את הבירור למועצה החקלאית והתריע בהרצפלד שלא לשלוח לפני כן כל ועדת חלוקה לאשדות יעקב⁹³. באשדות עצמה לא המתינו חברי מפא"י להמשך ההליכים במוסדות המרכז החקלאי והחלו מבצעים את תוכנית החלוקה בכוחות עצמם.

הרוב במזכירות הקיבוץ נסוג מתביעתו לערער בפני המועצה החקלאית ובחר באפשרות הגרועה פחות מבחינתו שלו. למפא"י היה רוב במועצה החקלאית והסיכוי שזו תידבוק בעיקרון של שלילת חלוקת משק היה מופרך מיסודו. יתר על כן, אילו עלה הדיון במועצה החקלאית ובעקבותיה גם בוועד הפועל של ההסתדרות היו המערערים חייבים לקבל את דין ההסתדרות או להופיע קבל עם וקיבוץ כמפירי מרות ההסתדרות. כיוון שכך העדיף הרוב במזכירות הקיבוץ להחזיר את המשך הטיפול בפרשת אשדות לידי שלו תוך תקווה שנאמנו באשדות יסכלו במו ידם את חלוקת המשק. בכך קיווה גם להשאיר בידי את ההחלטה על עיתויה של ההכרעה וגם להכתים את מפא"י בקיבוץ בחטא הפילוג.

⁸⁹ שם, 15.2.1951, בתגובה על החלטת המחלקה אמר שלמה רוזן (שריד): "אין לי הרגשה שהעניינים נחתכים במרכז החקלאי". אמר וידע את שאמר.

⁹⁰ שם, 22.2.1951.

⁹¹ שם, 15.3.1951.

⁹² שם (אמ"ח), 5.4.1951.

⁹³ מכתב מזה"ק למרכז החקלאי, 18.3.1951, אק"מ, א'118/18.

ג) מועצת נען, מאי 1951: סוף דבר

במרץ 1951 הכריעה הנהגת הרוב בקיבוץ "לחתוך": ב-18 לחודש החליט הרוב במזכירות הקיבוץ לכנס תוך החודשיים הקרובים את מועצת הקיבוץ ולהעמיד על סדר יומה שתי הצעות החלטה. הראשונה אמרה להוציא מן הקיבוץ את חברי מפא"י באשדות יעקב ובגבעת השלושה והשנייה לאסור כל פעילות נפרדת של חברי מפא"י במוסדות הקיבוץ.⁹⁴ היתה זו הכרעה מתוך עמדה של חולשה ומידה גוברת של יאוש, מתוך הערכה כי הזמן פועל לרעתו של הרוב בקיבוץ.

ארגון חברי מפא"י בקיבוץ הפעיל בהצלחה את "תוכנית חיפה ואפיקים" על ידי מערכת גיוס נפרדת, פעולה סמינריונית בבית ברל והכוונה עצמאית של חברות נוער ועולים למשקים.⁹⁵ חמור יותר מבחינתה של הנהגת הרוב היתה התפשטות מרי המיסים מצד משקי מפא"י וסימנים ברורים לכך כי מפא"י מכשירה תשתית כלכלית ופיננסית, בגיבוי מוסדות הסתדרותיים וממלכתיים, לפעילות עצמאית. בפברואר הצטרפו כפר גלעדי, כנרת ותל יוסף אל אפיקים בסרבם לשלם את מיסיהם לקרן הקיבוץ. שליחי מפא"י במזכירות הקיבוץ הזהירו את גלר וחבריו כי אם יתמידו האחרונים בהתנגדותם לממן את מגויסי מפא"י לתנועה, לשח"ל ולנח"ל "נאלץ לאחוז באמצעים שיאפשרו את עבודתם על חשבון מיסי הקיבוץ המשתלמים על ידי חברינו בקיבוץ".⁹⁶

במאבק על מפ"ם היה מצבה של חטיבת לאחדות העבודה מעודד עוד פחות. הגם שהנהגת הקיבוץ לא השלתה עצמה באשר לסיכוייה בבחירות לועידת המפלגה התאכזבה מרה מתוצאותיהן. בבחירות שנערכו ב-23-24 במרץ זכתה חזית הליכוד ברוב של שני שלישים. גם בתוך הקיבוץ נמצאו למעלה מ-800 חברים שנתנו קולם לשלוש הרשימות שעמדו שמאלה ללאחדות העבודה: 6,792 קולות ניתנו ללאהה"ע, 88 (כולם חברי משמר הנגב) לפוע"צ שמאל, 635 לרשימת "הלא מזדהים" (שמאל רדיקלי) ו-190 לחזית הליכוד.⁹⁷

ביחסי כוחות אלה היתה יכולתה של לאחדות העבודה למנוע מן "החזית" את ביטול הפאריטי במפלגה ואת גיבושו של מצע חדש ורדיקלי, קלושה ביותר. מכאן תביעת לאחדות העבודה לדחות את כינוס ועידת המפלגה עד לאחר הבחירות הצפויות ביולי לכנסת השלישית. "החזית" דחתה קטגורית את תביעת לאחדות העבודה והכריעה על קיום הועידה ב-31 במאי, יום קודם לבחירות

⁹⁴ יומן גלר, 18.3.1951, אק"מ, 1/ב/38.

⁹⁵ "הפועל הצעיר", מס' 29, 3.4.1951. ברשימתו שם טוען מינקובסקי כי מפא"י בקיבוץ צועדת בדרך הנכונה לכיבוש הרוב בשנים הבאות, בעוד מפ"ם בקיבוץ שרויה בנסיגה מתמדת ומאבדת מבטחונה לשמור על השליטה בקיבוץ.

⁹⁶ דף מידע של הוועדה המרכזת של מפא"י בקבה"מ, 12.3.1951, ארכיון אפיקים.

על מרי המיסים של מפא"י ראה גם ביומן גלר, 20.2.1951, 25, אק"מ, 1/ב/38.

⁹⁷ דו"ח ועדת הבחירות של מפ"ם, אק"מ, 13/א/2. ריכוזים של השמאל "הלא מזדהה" היו בגרדוש, ביד חנה, באפעל ובבארי. גם בבית אורן, בחפצי בה, בשדה נחום וביראון היו לרשימה זאת תומכים רבים. רוב מצביעי "החזית" באו מאייל, בית קשת ומשדה עם.

לקונגרס הציוני. ריפתין ויערי אף לא הסתירו את נכוונתם למצות את הדין עם עמיתיהם יריביהם אם יטרפדו אלה את כינוסה התקין של הועידה. ברמזים מוצנעים יותר אפשר היה לעמוד על כוונת ראשי החזית להשלים את השינויים במפ"ם ובמצעה תוך הסתייעות בקשיי הנהגת הקיבוץ בתוך תנועתה שלה. להערכת מנהיגי השומר הצעיר הערכה שהסתברה כמבוססת, יירתעו טבנקין וגלילי מלפרוש ממפ"ם כל עוד חרב הפילוג תלויה מעל ראש הקיבוץ המאוחד וכיוון שכך יקל על החזית לכפות את תכתיביה על לאחדות העבודה קודם שהוכרע דבר בקיבוץ⁹⁸.

קלועה בין הפטיש והסדן בחרה הנהגת הרוב בקיבוץ לכנס את מועצת ההכרעה של הקיבוץ ב-18 במאי. פרישה ממפ"ם נדחתה על הסף כרע במירבו בנתונים הקיימים וכיוון שכך גרסה הנהגת הרוב בקיבוץ כי יש להתעמת עם מפא"י בקיבוץ קודם שיערכו הבחירות לקונגרס הציוני: אם לא תירתע מפא"י מכוונתה להפר את החלטות המועצה היא תישא באחריות לפילוג, ואם אמנם כך יהיה עדיף שחלוקת המשקים תתבסס על יחסי הכוחות כפי שנקבעו בבחירות של שנת 1949.

פעילי ארגון מפא"י בקיבוץ לא ערערו על עיתוי המועצה והיה זה איתות מובהק באשר לנחישות תגובתם במועצה עצמה⁹⁹. ב-16 במאי זומנה התייעצות משותפת של הועדה המדינית של מפא"י עם פעילי "הארגון". קול בודד, קולו של איזנשטט, תבע עדיין למצות כל סדק של סיכוי לדחות את הפילוג. איזנשטט הציע להתפשר עם הרוב בקיבוץ בשאלת הועדות הנפרדות ובתמורה יסיר הרוב את הצעתו להרחיק את חברי מפא"י באשדות ובגבעת השלושה מן הקיבוץ. אם ידחה הרוב את הפשרה הזאת יש, לדעת איזנשטט, לדחות את ההודעה על פרישת מפא"י מהקיבוץ המאוחד עד לאחר הבחירות לכנסת. להערכתו תצבור מפא"י בדרך זו יתר אהדה במשקים ואולי אפילו תשוכנע הנהגת הרוב להעדיף פשרה על פני הכרעה.

כאמור איחר איזנשטט את שעתו. כל חבריו כבר עסקו בשאלת היום שלאחר הפילוג: איחוד עם חבר הקבוצות לאלתר או לאחר השלמת תהליך חלוקת המשקים והתנועה. רובם ככולם גרסו איחוד לאחר שתגובש התנועה החדשה במסגרת עצמאית ותמכו דעתכם בשני נימוקים עיקריים. הראשון והמוצהר היה הרצון לטשטש את הדימוי הפלגני ולזכות בחברים נוספים מקרב הלא מוגדרים בקיבוץ.

⁹⁸ בדיווח על כנס לאחה"ע בבית החלוצות בתל אביב, 11.5.1951-12, מגלה עיתון מפא"י, "הדור" (במקרה זה דומה כי "הדור" דייק בדיווחו) כי על אף הביקורת החריפה כנגד השומר הצעיר שללו רוב הדוברים אפשרות של פילוג במפלגה.
⁹⁹ פרטיכל הועדה המדינית של מפא"י עם פעילי מפא"י בקיבוץ, 16.5.1951, אב"ב, 26/51/1, כרך א'.

השני והמוצנע יותר היתה השאיפה לחבור עם חבר הקבוצות כשווה אל שווה ולא להיטמע בתוכה. לא לחינם זעמו פנחס לבון ויונה יגול, אנשי גורדוניה, על עמיתיהם בקיבוץ החוששים למהול את הסוציאליזם של טבנקין "במים פושרים של חבר הקבוצות"¹⁰⁰.

חברי הועדה המדינית צידדו באיחוד לאלתר הן של שני הגופים ההתיישבותיים והן של תנועות הנוער הקשורות עמן בזיקה, אך נמנעו מלכפות איחוד מזורז בכוחה של החלטה פורמלית¹⁰¹. הישיבה ננעלה בהסכמה על נוסחתו של ארן, מזכיר המפלגה, לפיה יוקם האיחוד למחרת הבחירות לכנסת השלישית, ביולי, ועד אז תישמר החלטה זאת, וכמוה גם המגעים לביצועה, מכל פרסום.

למחרת, יום קודם לפתיחת מועצת נען, אימצה מועצת הסניפים של מפא"י בקיבוץ את סיכום הועדה המדינית. כדובר המיעוט במועצה נקבע זאב שפר, מייצגה של הנאמנות לקיבוץ המאוחד, בכוונה להדגיש את פלגנותו של הצד השני.

הנהגת הרוב השלימה את היערכותה למועצה בפורומים מצומצמים יותר ומבלי שתשאיר עדויות בכתובים על שהתרחש בקרב אלה. ברוך אזניה (איזשנזטט) מספר לאחר שנים ארוכות כי ההכרעה להוציא את חברי מפא"י באשדות ובגבעה מן הקיבוץ נתקבלה בין פעילי מפא"י בקיבוץ ברוב קטן¹⁰². עדות זאת נתמכת גם על ידי הגמשת נוסח ההחלטה כפי שהובא למועצה על ידי הרוב במזכירות הקיבוץ, לפיו תינתן לחברי מפא"י בשני המשקים ארכה של חודש ימים להתחייב לשתף פעולה עם ועדה פריטטית שתפקד על החזרת שיתוף הפעולה באשדות ובגבעת השלושה.

ברוך אזניה דחה במועצה את הנוסח המתקן של הצעת הרוב וגינה אותה כתרגיל המכוון להביך את מפא"י. "למה אצה לכם הדרך", קרא אל טבנקין וחבריו ותבע מהם להתייצב גלויות כנגד התובעים הכרעה עכשיו.

אזניה וטבנקין הגיעו למועצת נען לכודים בחישוקי הנאמנות הסייעתית, קשורים במחוייבות למחנות שנדחפו לקיצוניות בכוח הדינאמיקה הסייעתית ובהשראת חבריהם לדרך, "אנשי המפלגה". בשעה שפשרה נתפרשה כאות של חולשה וכהזמנה ללחצים כבדים יותר, העדיפו גם הם לתבוע אחריות מיריב ולא מעמית.

¹⁰⁰ שם. לבון: "הועדה ויש קורבנות של פטפוטים פסבדו אידיאולוגיים שהכניסו לראשם במשך הרבה שנים ושגם היותם חברי מפלגה לא ריפא אותם מזה".

יגול: "צדק אשכול בנבואותיו כי חברינו בקבה"מ יצאו אם יוציאו אותם".
¹⁰¹ בין שאר הנימוקים בזכות האיחוד המזורז עלה גם נימוק לא חדש לפיו יקל פילוג מהיר (ולא "אורגני") על המפלגה להזרים תקציבים למשקים ולתנועה על טהרת מפא"י.

¹⁰² ראיון עם ברוך אזניה, 20.4.1982, בגבעת חיים איחוד. עוד מספר אזניה כי קיבל את הידיעה על החלטת הנהגת מפא"י בקיבוץ בשובו עם ציזלינג מלוויית דוד רמז.

בליל שבת, ה-18 במאי, נאספו באולם המסגריה של נען כ-3,000 צירי המועצה, סגני צירים, חברי משקים ושליחי התקשורת¹⁰³. המתיחות, הכאב והזעם שחלחלו בנפש החברים רוסנו על ידי המשמעת הסייעתית שתבעה הופעה אחראית ו"לא פלגנית". למעט את מאיר זקצר ובני מהרשק שחרגו מן הקו בהתלהטות אופיינית היתה מועצת נען מאופקת "מדוי" בהתחשב בגורליות ההכרעה העומדת לפניו. הדוברים פנו אל "הרוב הדומם" במשקים בתקווה לגייס את אימתו מפני הפילוג כדי לזכות בתמיכתו. מרבית הדוברים נמנעו מלהכתים את חברי המפלגה היריבה וביקשו להוכיח את אחריות המנהיגות היריבה לפילוג.

מעל במת הנשיאות תלויה היתה שורה משיר של רחל "בטרם אתא הליל, בואו בואו הכל...". אך כאשר נעל ישראל גלילי את המועצה, ביום שני לפנות בוקר, היה האולם ריק מחברי מפא"י. אלה תבעו להקדים את הדיון בשאלת אשדות והגבעה לכל סעיפי הדיון האחרים. לאחר שנדחתה דרישתם עמדו על קיום הצבעה נפרדת בכל סעיף וסעיף. הרוב דחה את כל ערעורי המיעוט ועמד על הצבעה ברצף אחד מתוך כוונה לשמור על התניה מפורשת בין הסדר שאלת שני המשקים לבין הסדר מוסכם וכולל במוסדות התנועה. המחלוקת על סדר ההצבעה לא שינתה דבר באשר לתוצאות הברורות מראש של ההצבעה שכל חשיבותה לא היתה אלא ברצונו של כל צד לתמרן את יריבו לגיזרה פחות נוחה: הרוב ביקש להדגיש את אחריות המיעוט לחלוקת המשקים בעוד זה האחרון שאף להבליט את קיפוחו בפעולה המרכזית של התנועה.

ברוב של 127 כנגד 67 הוסרה הצעת המיעוט להפריד בין סעיפי ההצבעה. בתגובה הודיע אליעזר כנעני כי המיעוט יחריס את ההצבעה וכי הוצאת חברי מפא"י משני המשקים מן הקיבוץ פירושה הרחקת כל חברי מפא"י בקיבוץ מן התנועה.

בקולות הרוב לבדו החליטה המועצה:

- א. להקים ועדה פריטטית שתפעל להחזרת השלמות והאחדות באשדות ובגבעה.
  - ב. להוציא מהקיבוץ חברים שאינם מקבלים את החלטת המועצה לשמירת שלמות המשקים, ואשר לא יחזרו לשתף פעולה תוך חודש ימים.
  - ג. לאסור על קיום ועדות נפרדות.
  - ד. לדחות את החלטת המרכז החקלאי על חלוקת אשדות לשתי חברות נפרדות ולפסול את סמכות ההסתדרות לפסוק בשאלה זו.
- צירי מפא"י במועצה פרשו לבתי ברל הסמוכים והחליטו על הקמת תנועה חדשה: "קיבוץ ארצי, ציוני סוציאליסטי – איחוד הקיבוצים".

¹⁰³ פרטיכל מועצת הקיבוץ בנען, 20-18.5.1951, אק"מ, 1/14/5.

ד) חבלי חלוקה

"קרה דבר עצום לשלילה ולחיוב". אמר זלמן ארן בוועדה המדינית של מפא"י שבוע לאחר מועצת נען. הוא ביקש את הנהגת מפא"י להופיע בכנס איחוד הקיבוצים בכנרת כדי לחזק את הנואשים ולמתן את הנחפזים¹⁰⁴. עוד קודם שהחל הטרנספר בין המשקים התאחד (בסתיו 1951) איחוד הקיבוצים עם חבר הקבוצות.

גם במחנה השני נעו הלכי הרוח בין ייאוש ואין אונים לבין תחושת הקלה ושחרור¹⁰⁵. לאחר שנפל הפור הסכימו הנהגות שני הפלגים בצורך לזרז את מעשה החלוקה. ועדת שלושה של המחלקה להתיישבות (הרצפלד, שלמה כנרתי ואברהם כנעני) נתקבלה כבוררת והחלה מלאכת החלוקה. הסכם החלוקה קבע כי מיעוט המהווה פחות מ-40% במשק מסוים יעבור למשק אחר. במשקים גדולים בהם היה פער הכוחות קטן מ-20% נקבע כי הרוב יישאר בנקודה הקיימת וזכותו של המיעוט תישמר להקים נקודה חדשה. במקרה מעין זה יחולקו הקרקע והמים שווה בשווה בעוד שאר הנכסים יחולקו בהתאם ליחסי הכוחות¹⁰⁶.

בשני משקים נתקלה החלוקה בהתנגדות עיקשת של חברי מפ"ם. ביפתח, משק פלמ"ח צעיר, התפתח מאבק אלים עד להתערבות המשטרה ורק בקיץ 1953 עברו חברי מפ"ם להגוברים (גדות). בעין חרוד סירב המיעוט, חברי מפ"ם, לעזוב את ביתו ורק לאחר שלוש שנים של היאבקות פנימית מרה ביותר השלימו שני הצדדים עם הצעת בוררות של ועדת שניים (אליעזר שושני ושלוש זק). היה זה דווקא הרוב, חברי מפא"י, שהוכנע על ידי עיקשותו של טבנקין ועיף מן ההתיישרות במלחמת אחים. בקיץ 1954 הוחל בבניית עין חרוד איחוד במעלה גבעת קומי.

בסופו של תהליך החלוקה נשארו בקיבוץ המאוחד 55 משקים. 28 משקים ואוכלוסייה של כ-5,000 חברים (מכלל 13,000 החברים והמועמדים שהיו בקיבוץ ערב הפילוג) עברו לאיחוד הקיבוצים. את הקיבוץ המאוחד עזבו אפוא שליש ממשקיו וכ-38% מכלל חבריו. בסוף שנות החמישים היו לקיבוץ המאוחד 58 משקים ואוכלוסייה של כ-23 אלף נפשות. לאיחוד הקבוצות

¹⁰⁴ ישיבת הוועדה המדינית של מפא"י, 28.5.1951, אב"ב, 26/51/1, כרך א', וגם פרטיכלים של הוועד הפועל של איחוד הקיבוצים, בין יוני 1951 לאוקטובר 1951 (ארכיון חולדה), "בהסתדרות ובמפלגה יש רוח קרה לכל העסק שלנו" התלונן זאב און (שם, 12.7.51), ותבע איחוד לאלתר עם חבר הקבוצות: "עלינו במהרה להיות כוח – קיבוץ של 70 ישובים, 11 אלף חברים – זוהי הדרך בשבילנו...". מסתבר שהמפלגה ובעיקר נציגיה בהסתדרות לא נלהבו לממן את התנועה החדשה ואת בניית המשקים החדשים, בעוד רבים מבין חברי מפא"י בקבה"מ מהססים עדיין מלהתמזג במשקי חבר הקבוצות.

¹⁰⁵ ראיון עם ישראל גלר, 16.9.1981, בגבעת חיים מאוחד.

¹⁰⁶ המשקים שהתפצלו: גבעת חיים, גבעת השלושה, גבת, אשדות יעקב ועין חרוד.

והקיבוצים – 73 משקים ואוכלוסייה של 25 אלף נפשות ולקיבוץ הארצי של השומר הצעיר 73 משקים ו-27,700 נפשות¹⁰⁷.

הקיבוץ המאוחד איבד את הבכורה במספר המשקים ובגודל האוכלוסייה, לשתי התנועות הקיבוציות האחרות (אף כי הוביל עדיין בגודל הממוצע של ישוביו). חלום הקיבוץ ההמוני, הגדול והגדל, הפלורליסטי, התרסק ותחתיו הפך הקיבוץ המאוחד תנועה קטנה ומונוליטית יותר. ב-1952 מוסד הליכוד הרעיוני של הקיבוץ בתקנות כתובות, אך בעת הזו שימש הגיבוש הרעיוני אמצעי לא למלחמה במפא"י כי אם למאבק נגד מפ"ם המשמאילה וכהכשרת הדרך לפרישה ממפ"ם. ב-1955, ארבע שנים לאחר ששילם בפילוג ביתו את מחיר הזדהותו עם מפ"ם, פרש ממנה הקיבוץ כדי לחזור ולהקים את לאחדות העבודה העצמאית.

האירוניה של ההיסטוריה לא תמה בפילוג מפ"ם. לאחר הפילוג חזרו שני הפלגים לקואליציה הממשלתית, אותה קואליציה בהנהגת מפא"י אשר הסירוב להצטרף אליה היה ב-1950 לראשיתו של הקרע הגלוי במפ"ם. שנתיים לאחר פילוג הקיבוץ התנער הקיבוץ מדבקותו הנכזבת בברית המועצות. השומר הצעיר איחר להודות בשקר הקומוניזם הסטליניסטי ושילם על כך הן בהתפלגות מפ"ם והן באובדן אהדה ברחוב הישראלי: בבחירות לכנסת הרביעית זכתה לאחדות העבודה ב-10 מנדטים לעומת 9 מנדטים של מפ"ם. ב-1968 התאחדו שלושת המרכיבים של מפא"י ההיסטורית במפלגת העבודה (איחוד של לאחדות העבודה, מפא"י ורפ"י) ועשר שנים אחר-כך התאחדו הקיבוץ המאוחד ואיחוד הקבוצות והקיבוצים.

כשם שהפילוג של 1944 הכשיר את התנאים לפילוג בקיבוץ כך היווה האיחוד של 1968 תשתית לאיחוד הקיבוצי ב-1978. אולם בעוד פילוג מפא"י אירע בעידן של תנופה לתנועת העבודה התרחש האיחוד המחודש בתקופה של נסיגה והעברת ההגמוניה מתנועת העבודה לידי ברית פוליטית של המחנה האזרחי והימין.

הקיבוץ התפלג שעה שניכרו כבר סימני דעיכתו כחלוץ ההולך לפני המחנה והחלו מתבלטים בתוכו המאפיינים של ארגון ובית. ב-1951 שימשה הקנאות המפלגתית לא במעט תחליף ליומרות אוטופיות שנתבדו ופיצוי שווא על שליחות שלא נתמלאה. מן ההיבט הזה מצטייר הפילוג כאירוע טרגי ומחוסר הגיון היסטורי, ממש כשם שהאיחוד הקיבוצי ב-1978 נראה כמחוייב המציאות. אין ספק כי התרופפות הפן המשימתי-התנועתי הקלה על שתי התנועות להתאחד, כשם שהאיחוד הפוליטי הקל עליהן לגבור על משקעי העבר והחשדנות ההדדית. עם זאת אי-אפשר שלא להכיר גם בפניה האחרות של אותה התפתחות: התמוססות הלהט הפוליטי כביטוי להסתלקות הקיבוץ

¹⁰⁷ הנתונים מתוך תיקי הפרטיכלים של מזה"ק באק"מ, וכן מתוך ספרו של זאב צור, הקיבוץ המאוחד בישובה של הארץ, כרך ג', 341-340.

ממחויבותו לשנות את סביבתו האחרת ולתקן חברה ועולם. הלקח ההיסטורי של פרשת הפילוג בקיבוץ מלמד על הקושי לחבר יחד שאיפה אבנגרדית ובניית בית בקולקטיב אחד. הקיבוץ נפל קורבן לנסיון ממין זה כיוון שמיסודו דבק בקולקטיב פתוח לכל. אולם גם הנסיון למזג בין הניגודים הללו בחברה מונוליטית, כנסיונו של הקיבוץ הארצי של השומר הצעיר, נראה היום מעורער למדי, הגם שלא הוליד להתנגשות טרגית כפי שנתנסה בה הקיבוץ המאוחד. האתגר של חברה שיתופית מתקנת עולם ומתקנת לב גם יחד עדיין מצפה להתנסות.

סיכום

הקיבוץ המאוחד ירש מגדוד העבודה את חלום הקומונה הכללית, את ההתארגנות בקיבוץ ארצי, את מושג המרות התנועתית ואת השאיפה לעצב את פני החברה הכללית בצלמו ובדמותו. טבנקין וחבריו פרשו מן הגדוד כיוון שהנהגתו סירבה להכיר בפרימאט של התיישבות ולכפוף עצמה למרות ההסתדרות, ואולי גם משום שהגדוד לא יכול היה להכיל שתי הנהגות כריזמטיות ועיקשות זו בצד זו. פרישת עין חרוד לא פטרה את הגדוד מן המתחים הפנימיים ותוך שנים ספורות זועזע הגדוד על-ידי פילוג נוסף וחדל למעשה מלהתקיים כקיבוץ ארצי. הגדוד הגיע לסוף דרכו כיוון שלא יכול היה להתאים עצמו לתנאים המשתנים של המציאות בתוכה ביקש לפעול. הפער בין ציפיותיו מעצמו וממסגרת השייכות שלו, ההסתדרות, לבין הישגיו בפועל הוליד אותו להסתגרות כיתתית ולרדיקליזציה אידיאולוגית ופוליטית. כיוון שלא יכול היה לשאת את יומרותיו בגוף מצומק ובכנפיים כרותות נקרע מבפנים לשני חלקים עויינים, לשני פניו הסותרים: החלק האחד העדיף קנאות לחלום הקומוניסטי על פני החלום הציוני והפליג ביאוש חזרה לשמש השורפת של מהפכת אוקטובר, והחלק השני דבק באדמה ובגאולת הפרט והיפנה גבו למהפכת ההמונים ולמעורבות פעילה בתיקון החברה הכללית.

הגדוד חדל מלהתקיים אך רוחו ומרדנותו שוקעו בקיבוץ עין חרוד ודרכו הוטמעו באני מאמין של הקיבוץ המאוחד. בלשונו של המשל ניתן לומר כי אל הגוף הגדל ומתפתח של הקיבוץ המאוחד חיברו מייסדי הקיבוץ את כנפיו של הגדוד. שאפתנותו של הקיבוץ לא נפלה מזו של אלקינד וחבריו להנהגת הגדוד אולם הוא השכיל שלא להביא לידי עימות חסר מוצא את כפל שאיפותיו – את חתירתו להיות קומונה של המונים, את רצונו לעצב את חברת הפועלים הכללית על פי דרכו ואת קנאותו לעקרונותיו הייחודיים. הצלחתו של הקיבוץ לשרוד בשנות המשבר של שלהי עשור העשרים ולהתפתח כדי תנועה גדולה בשנות השלושים היתה תולדה של שני גורמים שלובים: פתיחותו לקלוט את עליית המצוקה מאירופה המזרחית והמרכזית והתמקדותו בביצור הכלים העצמאיים של התנועה הקיבוצית. אף שדברים אלה היו נכונים במידה רבה גם כאשר לתנועות הקיבוציות האחרות, התבלט הקיבוץ ביכולתו למזג את הדאגה לעצמו במוכנות לפתוח את שעריו בפני כל מבקש. מכאן נבעה השפעתו היתרה על העתודות הגדולות של "החלוץ" כמייצג הבכיר של הכלליות ההסתדרותית.

באמצע שנות השלושים, עדיין בתקופת הגידול הנמרץ של הקיבוץ, החלו ניכרים בקיעים גלויים במערכת היחסים שבין הנהגת הקיבוץ והנהגת מפא"י. לא עברו שלוש שנים והקיבוץ מצא עצמו

נסחף למריבה סיעתית בתוך המפלגה. בשנות מלחמת העולם השנייה החריף הסכסוך במפא"י עד לקרע גמור ועד לפרישת סיעה ב', אליה השתייך חלק גדול מחברי הקיבוץ ממפא"י.

כיצד אירע הדבר? כיצד הוליכה הנהגת הקיבוץ את נאמניה למסלול הנראה לכאורה כמהדורה חוזרת הגם שגדולת מימדים יותר של פרשת הקרע בין הגדוד לבין הזרם המרכזי בתנועת הפועלים? התבססותה של מפא"י בראש התנועה הציונית ובעקבותיה מגמת הנהגת מפא"י לזכות בתמיכת "העם" על פני דבקות באידיאולוגיה המעמדית נתקלה בתגובה רדיקלית מצד השמאל הציוני ומצד הנהגת הקיבוץ. לפן הפוליטי של הקיבוץ היה זה גירווי אך לא מן המין שאי אפשר היה לעמוד בפניו. כך גם כאשר נכרכה המחלוקת האידיאולוגית בביקורת על "האפארט" ההסתדרותי בשנות המשבר הכלכלי, ובעימות על תוכנית החלוקה של ועדת פיל. כל אלה היוו מאיץ להופעתו של הקרע אולם הם כשלעצמם אינם יכולים להסביר את הפוליטיזציה של הקיבוץ. אמרנו כי הנהגת הקיבוץ נסחפה לחזור על שגגת הגדוד ואמנם כעוצמת קנאותו של הקיבוץ לעקרונותיו כך היתה מידת דבקותו בהשתייכות למפלגת ההמונים, ודאי כאשר זו הוכיחה את יכולתה להנהיג את העם היהודי. טבנקין וחבריו לא בחרו בפוליטיזציה של הקיבוץ ולו מן הטעם הבסיסי לפיו היה הקיבוץ "שלהם" כשיר למלא את שליחותו רק במידה שיוכל להשפיע על עיצוב הסביבה הכללית. הקיבוץ המאוחד, בראייתם שלהם, מעולם לא היה א-פוליטי אך שליחותו היתה תמיד על-פוליטית. כיוון שכך אי אפשר היה לקיבוץ למלא את תפקידו ההיסטורי והחברתי מבלי שיהיה קשור בטבורו למפלגת ההמונים. מה אם כן סחף את הנהגת הקיבוץ להזדהות עם סיעה בתוך המפלגה ולייסד ב-1944 מפלגת קיבוץ?

דעתנו היא כי בניסיונה של הנהגת מפא"י להכריע את הנהגת הקיבוץ מבפנים, קרי ביוזמתה לגבש אופוזיציה לטבנקין ולחבריו תחת דגל איחוד התנועה הקיבוצית, תרמו ברל ובן-גוריון תרומה מכרעת להידוק הקשר בין הנהגת הקיבוץ לבין סיעה ב'. האיום המוחשי על עצם הלגיטימציה של טבנקין וחבריו להנהיג את תנועתם, את מפעל חייהם, הפכה את הנהגת מפא"י משותף, שיש אמנם לחלוק עליו, לאויב שיש ללחום כנגדו. הנהגת הקיבוץ היססה מלצעוד כאן ועכשיו לעבר הסיעתיות הפוליטית אולם בשנות הארבעים הראשונות, כאשר נוצק הבסיס הממוסד לסיעה ב', כבר הרחיקה לכת בהתעמותה עם הנהגת מפא"י מכדי "להפקיר" את הסיעה. הפן הפוליטי גבר על היסוסיו וגמגומיו של הפן האחר.

שלא כאלקניד בזמנו לא השלה עצמו טבנקין בתקוות שווא באשר לכוחות של אבנגרד רדיקלי לדחוק את הקץ, או להגישם את דרכו במנותק מן הזרם המרכזי בתנועת הפועלים. שלא כאלקניד היה לטבנקין רכוש תנועתי בן-קיימא ודומיננטי במאבק הלאומי. עם זאת היה מכנה משותף לשניים. שניהם חשו נבגדים ונרדפים על ידי מי שאמור היה להכתירם בכתר השליחות הכללית

ההסתדרותית. כמו שם כן פה הזינה תחושה זו את הנטייה להיות צודק ולא להתפשר במחירם של עקרונות. אלקינד התבדל פוליטית וחברתית מהר יותר ובקיצוניות יתרה משום חולשת הגדוד. טבנקין נדחף לבדלנות לא במעט דווקא משום שיכול היה להישען על כוחו של הקיבוץ. הביטוי "בלעדינו לא תוכל מפא"י" ביטא נכונה את הערכת המצב של הנהגת הקיבוץ. אך משמעותו של דבר היתה כי כשם שמפא"י לא תוכל "בלעדינו" כך לא נוכל "אנחנו" בלי מפלגת ההמונים. ההזדהות עם סיעה ב' נועדה לכן לממש את הפוטנציאל הפוליטי של הקיבוץ בתוך מפא"י ולא מחוצה לו. העובדה כי סופה של הכוונה הזאת היתה פרישה ממפא"י הינה תולדה של "אובדן שליטה" מצד הנהגת הקיבוץ ושל "אין ברירה" מצידה של הנהגת מפא"י. הראשונה נקלעה, במודע ושלא במודע, לבחירה בין הרע לרע יותר: בין עצמאות פוליטית כמפלגה השואפת לשמש לשון מאזניים בהסתדרות לבין עקרות מתסכלת בתוך המפלגה. הדרך להיחלץ מן הדילמה הזאת היתה פתוחה רק לכיוון אחד – השלמה עם המציאות שבה תצטמק השפעתו של הקיבוץ למידתו "הטבעית". לטבנקין וחבריו היתה גזירה כזאת כמוה כהתכחשות הקיבוץ לתפקידו. לכן בחרו ברע במיעוטו – פרישה לצורך חזרה. פילוגו של הקיבוץ לא עמד על הפרק ב-1944 אך כאשר הסתבר כי מפא"י אינה זקוקה לקיבוץ בכדי להנהיג את הישוב והתנועה הציונית הבשילו התנאים לקרע גמור גם בתחום הקיבוץ. הנהגת הקיבוץ ביקשה להיחלץ מן המיצר הפוליטי על ידי "עוד מאותו דבר". השגגה ההיסטורית ששגתה בפרישתה ממפא"י הותירה את השמאל הציוני, קרי השומר הצעיר, כחלופה יחידה ל"הליכה לקנוסה" בחזרה למפא"י. ניסיונה של הנהגת הקיבוץ להימנע מאיחוד שלא בין שווים עם מפלגת השומר הצעיר הוליד לאיחוד הקטן עם פועלי ציון שמאל. במהרה מצאו עצמם טבנקין וחבריו מאוכזבים מפירותיו האלקטוראליים של האיחוד הקטן ומצד שני מוכנים יותר לצעד הבא: ב-1948 הוקמה מפ"ם. הדינמיקה של הסיעתיות כפתה עצמה על הנהגת הקיבוץ וזו "חצתה את הרוביקון" שמאלה: אם אין תוחלת למפלגת הקיבוץ אפשר שמפלגת הקיבוץ המאוחד והקיבוץ הארצי גם יחד יכפו על מפא"י לשמוע את קולו של המחנה המגשים. לא עברו חודשים ונגוזו שתי האשליות: מפא"י הוכיחה כי ביכולתה להחזיק בהגמוניה ללא השמאל ואילו השומר הצעיר הוכיח כי מפ"ם לא תהא למפלגת הקיבוץ המאוחד.

ההתפכחות מאשליית מפ"ם איחרה את זמנה – שעה שהשומר הצעיר דחק את מפ"ם משותפות לאחריות לאומית אל אופוזיציה שמאלנית כבר התחוללו בקיבוץ פנימה תהליכי פילוג. ב-1951 התפלג הקיבוץ המאוחד וב-1954 פרש ממפ"ם כדי לזכות בעצמאות פוליטית מחודשת וכך איבדה הנהגת הקיבוץ שני עולמות גם יחד: תחילה שילמה את מחיר "האין ברירה" הפוליטית בפילוג הקיבוץ ואחר כך פרשה ממפ"ם כדי לשוב ולזכות במפלגת הקיבוץ המאוחד.

הויכוח הפנימי בקיבוץ תולדותיו אמנם כתולדות הקיבוץ, אולם המאבק הסיעתי לא היה רק שלב מתקדם יותר במחלוקת על דרך הקיבוץ. כאשר חברו האופוזיציות הותיקות (העין חרודית, נצ"ח ומשקי גדוד העבודה) יחד במחנה התומך באיחוד עם חבר הקבוצות לראשיתה של אופוזיציה פוליטית, עדיין חסרו את המאפיינים הסיעתיים המובהקים: מערכת ארגונית בת קיימא, מטרות אופרטיביות, אידיאולוגיה ייחודית והנהגה המוכנה לשמש חלופה להנהגת הקיבוץ. הסיעה האופוזיציונית בקיבוץ היתה יציר המאבק הסיעתי בתוך מפא"י ובמידה מכרעת היתה התגבשותה תולדת נגד להזדהות הנהגת הרוב בקיבוץ עם סיעה ב'. אמת היא כי האופוזיציה ניקזה לתוכה את כיסי ההתנגדות ותחושות הקיפוח לקו הצנטרליסטי שבו ננקטה הנהגת הקיבוץ, אולם אלה לבדם לא הכריעו את הכף להתארגנות סיעתית לכל דבר. הסיעה יצאה מן הכוח אל הפועל כאשר נפרמו הקשרים המובנים מאליהם בין הקיבוץ לבין המפלגה אליה השתייכו מרבית חבריו. גם אז, בשנות מלחמת העולם, עדיין העדיפו רבים מן התומכים בהנהגת מפא"י לדאוג לקיבוץ יותר מאשר למפלגתם. העובדה כי הנהגת הקיבוץ גברה על מפלתה במועצת נען, 1939, ואילו "המאחדים" הצטמקו לכדי פחות משליש מחברי הקיבוץ צריכה להיזקף לא לזכות הנהגת הקיבוץ אלא לזכות חולשת האופוזיציה כמו גם לזכות ההזדהות העדיפה של החבר מן השורה עם תנועתו שלו.

פרישת סיעה ב' ממפא"י, צעד שהושפע לא במעט מתחושת הביטחון של הנהגת הקיבוץ בתוך תנועתה הקיבוצית, יצרה מציאות חדשה בתוך הקיבוץ: מיעוט גדול של כ-40% שנתן אמונו במפא"י מול רוב המזוהה עם מפלגת מיעוט. יחסי הכוחות האלה זימנו את בואו של המאבק הסיעתי בתוך הקיבוץ. המיעוט חש עצמו חזק בכדי לתבוע את חלקו במשאבים, בגיוס העתודות ובניהול המערכת המרכזית. הרוב הייה חלש מכדי לבלום את התארגנות סיעת המיעוט אך קנאי לריבונותו הקיבוצית ולבחירתו הפוליטית מכדי למתן בדרך של פשרה את תחושת הקיפוח של האופוזיציה.

התגבשות המיעוט לסיעה הואצה על ידי האנטגוניזם הגובר בין מפא"י לבין "התנועה לאחדות העבודה" (סיעה ב' בהופעתה העצמאית) אך כבר מראשיתה ניזונה מן הזעזוע שגרמה הפוליטיזציה לריקמה החברתית במשקים. אלה מצידם, עקב הטוטאליות והחיכוך האופייניים לחברה שיתופית, חברו כמעט מאליהם למתחים הפנימיים שעימם התמודדה החברה הקיבוצית: מתח הגיוס המתמיד, התבגרות החברים וצמיחת הדור השני, מצוקת הגידול מול ריבוי הצרכים והפער הלוחץ שבין המצוי והרצוי. מטבע הדברים שירת הדגש הגובר על "הבית" את מחאת האופוזיציה וכרסם בסמכותה של הנהגה ההיסטורית להמשיך ולהנהיג את "התנועה", מה עוד וזו האחרונה הפכה שם נרדף לקו הפוליטי של הרוב במוסדות הקיבוץ.

בין פילוג מפא"י לייסוד מפ"ם עדיין היתה סיעת המיעוט בקיבוץ "כנייר הלקמוס" להתנהגותה הפוליטית של הנהגת הרוב בקיבוץ. אף שערערה שוב ושוב על קיפוחה בהקצאת משאבים ובייצוג,

והגם שנקטה יוזמה להכשרה נפרדת של עתודות משלה, לא חרגה האופוזיציה מ"כללי המשחק" התנועתיים. עם זאת אפשר היה להבחין כי "המודוס ווינדי" הסיעתי רגיש מכדי לשאת בזעזועים נוספים. בעובדה התכחשה הנהגת הקיבוץ לסכנות שנכתבו על הקיר: הקמתה של מפ"ם היתה עדות חותכת לכך. היתה זו הכרעה של הנהגה החשה כי נטרפו ספינותיה, בחירה מתוך חולשה המדורבנת על ידי תאומתה של זו, על ידי עוינות למפא"י ול"גייס החמישי" יותר מאשר על ידי הערכת מצב שקולה.

התחדשות העימות בין מפא"י למפ"ם בשלהי מלחמת העצמאות מצא את הנהגת הרוב בקיבוץ נאבקת באויבים מחוץ ומבית. בעוד הנהגת הרוב נאלצת על ידי מפ"ם לפסול את השותפות בממשלה וניתקת מאפיקי ההשפעה האחרונים על עיצוב פניה של המדינה שאבה האופוזיציה בקיבוץ ביטחה וכוח מנאמנותה להנהגת המדינה. ביחסי הכוחות במשקים ובתנועה גדול היה הפיתוי של סיעת מפא"י בקיבוץ לעשות את תמיכת הממסד המדיני והלאומי מנוף לכיבוש רוב בקיבוץ או מה שנראה סביר יותר לכיבוש הרוב במשקים בודדים. בקיץ 1949 הכריעו דוחקי הקץ שבין חברי מפא"י בקיבוץ, נתמכים על ידי הנהגת מפלגתם, את היסוסי המתונים והחרדים מפני פילוג. סיעת המיעוט בקיבוץ נטלה את היוזמה לצעדים של "מאבק רצוף": הקמת תשתית ארגונית ואקטיבה נאמנה לקראת חלוקת המשקים והתנועה.

נסיונה של הנהגת הקיבוץ לחלץ את הקיבוץ לתנופת גיוס מחודשת באמצעות הצבת אתגרים של גידול וקליטה כפי שהופגן בוועידת גבעת ברנר 1949, נתקל בתנאים בלתי מתפשרים מצידה של האופוזיציה: הסדר מוסכם לכל שאלה שנויה במחלוקת או פיצול הקיבוץ לשתי תנועות תחת גג משקי אחד. לא עוד תביעה לניטרליזציה פוליטית של הקיבוץ ומוסדותיו אלא דרישה לפוליטיזציה של כל המערכת התנועתית כתנאי לדו-קיום במשקים עצמם. מכאן והלאה "רקד השטן" בין המחנות במוסדות ובמשקים. נכונות לפשרה נתפרשה כחולשה המזמינה לחץ נוסף ואילו תגובה נוקשה גררה כנגדה תגובה קשיחה עוד יותר. היתה זו דינמיקה של פילוג המונעת מכוח עצמה ומסתייעת בדימויים שאולים מעולם של מלחמה קרה. במצב זה כאשר הריקמה החברתית קורסת תחת לחצי האנטגוניזם הסיעתי חדל הפילוג להיות החזות הנוראה מכל. יותר ויותר חברים, משני צידי המתרס ומבין העומדים בתווך, נכנעו לגזירת הגורל – הפילוג הפך לפתרון של הרע במיעוטו.

גדוד העבודה ובעקבותיו התנועות הקיבוציות היו תופעה ייחודית לשנות העשרים, שנות העיצוב של תנועת העבודה המאורגנת בארץ ישראל. באטמוספירה ובמסגרות שנוצרו בתקופה זו ובמימדים "האינטימיים" של הארגונים דאז, היה משקל יתר לתנועות חלוציות התנדבותיות. שלא במקרה לכן יכול היה הקיבוץ המאוחד להחזיק יחד ברעיון של תנועה חלוצית מגשימה ובחזון של תנועה המונית ופתוחה החותרת לעצב את סביבתה. כמו גם לחבר יחד ציונות מקסימליסטית עם סוציאליזם

מהפכני. בשנות השלושים ובוודאי בשנות הארבעים חוללו גידול הישוב, התמסדות המערכות הפוליטיות והארגוניות ותהליך אורבניזציה מואצת מציאות שונה ואחרת. בתנאים אלה אי אפשר היה שמיעוט חלוצי, ויהיה שאפתן ונמרץ כקיבוץ המאוחד, ייהנה מהשפעה מכרעת על מגמות ומדיניות המפלגה וההסתדרות וגם יזכה שאלה יפנו אליו את עיקר משאביהן. הקיבוץ המאוחד נתבע להסתגל לכללי משחק לפיהם עליו להסתפק בחלקו כשווה בין שווים. הנהגת הקיבוץ לא השלימה עם התמורה הזאת והגיבה עליה בדרכה שלה: בחיזוק "האגו קיבוציות" ובהופעה כקבוצת לחץ בתוך המפלגה. בהדרגה ותוך הקצנה של ויכוחים אידיאולוגיים ומדיניים, נטלה הנהגת הקיבוץ את כתר האופוזיציה בתוך המפלגה.

התפתחות זו הואצה על ידי תגובותיה ההולכות ומחריפות של הנהגת מפא"י וסופה שקשרה את הנהגת הקיבוץ בהתארגנות סיעתית עם האופוזיציה העירונית בתוך המפלגה, אופוזיציה שניקזה אליה את הזעם והמרי של ה"הפרולטריון" המובטל וחסר הקביעות. הקיבוץ עלה אפוא על המסלול שהוליכו להפוך למפלגת קיבוץ, מסלול שסתר במובהק את שאיפות היסוד של טבנקין וחבריו. הפרישה ממפא"י וההתקשרות הפוליטית עם השומר הצעיר במפ"ס היו תוצר הלוואי של ניסיון הנהגת הקיבוץ להחזיק במקל משני קצותיו: גם להתמודד על דרכם הייחודית וגם לחמוק מן המדבר הפוליטי המצפה למפלגת אופוזיציה קטנה.

את מחיר ההתנסות הפוליטית של הנהגת הקיבוץ שילמה היא ראש ועיקר בתוך תנועתה הקיבוצית: תנועה שבה למעלה משליש החברים השתייכו למפלגה יריבה, מפלגה השרויה במאבק מחריף עם "מפלגת הקיבוץ", תנועה השרויה במתיחות פנימית מתמדת סביב המשטר הצנטרליסטי אותו הכתיבה ההנהגה, תנועה המקדשת קליטה וגידול ללא התניה של הגדרה מפלגתית מוקדמת. בתנאים אלה היתה התפרצות של מאבק פנימי בין שני הפלגים בקיבוץ פועל יוצא מן העימות המסלים בזירה הפוליטית החיצונית. אולם משעה שהסיעות הפוליטיות הפכה לסיעות חברתיות בתוך המשקים עצמם, התפתחות שאי אפשר היה למונעה אלא על ידי הסתלקות פלג אחד מנאמנותו המפלגתית, הזין האנטגוניזם בין המחנות את עצמו, הפילוג הפך ל"פתרון הגואל".